

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

Syndrom zavrženého rodiče a dítě jako nástroj pomsty

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Lenka Průšová

Vypracovala:

Hana Buiglová

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Syndrom zavrženého rodiče a dítě jako nástroj pomsty“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně 6.4.2010

Hana Buiglová

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Lence Průšové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat svému manželovi Miroslavu Buiglovi a celé rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytli při zpracování mé bakalářské práce a které si nesmírně vážím.

Hana Buiglová

Obsah

Úvod.....	5
1. Seznámení s problematikou	7
1.1. Popis rodiny a jejích funkcí	7
2. Rozvod manželů a jeho vliv na rodičovskou roli.....	10
2.1. Rozvod jako proces.....	12
2.2. Dítě a rozvod.....	13
2.3. Chování dítěte v předrozvodovém období.....	15
2.4. Chování dítěte v období rozvodu a porozvodové období	15
2.5. Mediace a její význam v porozvodovém období	20
2.6. Dítě jako nástroj pomsty a současně jako oběť	22
2.6.1. Programování.....	23
2.6.2. Odcizení dítěte	24
2.6.3. Syndrom zavrženého rodiče.....	31
3. Kazuistiky případů	41
Závěr	49
Resumé.....	50
Anotace	51
Seznam použitých pramenů a literatury.....	52

Úvod

„Každé dítě má právo na své rodiče a každý rodič má právo na své dítě“

Motto mé práce vychází z Úmluvy o právech dítěte. Úmluva o právech dítěte je mezinárodní konvence stanovující občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní práva dítěte. Dodržování úmluvy kontroluje Výbor pro práva dítěte OSN. Byla přijata Valným shromážděním OSN 20. listopadu 1989. Ratifikovalo ji 193 států, tj. téměř všechny státy světa kromě USA a Somálska. USA ji sice podepsalo později, ale ještě neratifikovalo.

Jménem České a Slovenské federativní republiky byla podepsána v New Yorku dne 30. září 1990. Federální shromáždění ČSFR vyslovalo s Úmluvou souhlas a prezident ČSFR ji ratifikoval a ratifikovaná listina byla uložena u generálního tajemníka OSN dne 7. ledna 1990.

Úmluva vstoupila v platnost na základě svého čl. 49, odst. 1 dnem 2. září 1990. Pro ČSFR vstoupila v platnost v souladu se svým čl. 49, odst. 2 dnem 6. února 1991¹

Přestože existuje listina, která hájí zájmy dětí, jsou to ti nejbližší, kteří je v rámci sporu zvaného rozvod dokážou pošlapat, a tak přivodit dítěti následky na celý život. Dítěti, které nemá možnost rozhodnout o tom, kdo budou jeho rodiče, nemá žádný vliv na jejich chování jako partnerů, je pouze jejich součástí a velmi těžce nese rozpad rodiny a problémy s tímto spojené. Dítě cítí, že ztrácí svoji jistotu domova a rodičů a neví, jak se zachovat. Z toho mohou pramenit změny jeho chování. Může se stát nemluvným, nezapojuje se do kolektivu, nebo naopak se stává agresivním a problémovým. Je nešťastné a neví, jak domácí situaci řešit.

Má práce je zamyšlením nad vysokou rozvodovostí v naší republice, kdy soud sice hledá objektivní posouzení zájmu dítěte, ale pořád u nás panuje mýtus, že žena je lepším rodičem než muž, žena je pro dítě důležitější rodič. I když ze své praxe sociální pracovnice vím, že tomu tak v některých případech není.

Svou prací chci upozornit na to, že se dítě může ve složitých rozvodových kauzách stát jak nástrojem pomsty jednoho rodiče proti druhému, tak zároveň obětí,

¹ Zákon č. 104/1991 Sb. Úmluva o právech dítěte

kteřá si následky může nést po celý další život. Rodič může využívat dítě, manipulovat s ním, proti druhému. Začíná to postupným popuzováním, ostrou kritikou a pomlouváním druhého rodiče. Dítě, které je takto manipulováno, může nakonec odmítat s druhým rodičem styk. Může se zde rozvinout syndrom zavrženého rodiče.

Zde je na místě otázka, co je to syndrom? Slovo syndrom pochází z řečtiny. Z lékařského hlediska je to soubor příznaků (symptomů) vyskytujících se v určitém charakteristickém seskupení typickém pro určité onemocnění². Pak je na místě zeptat se, zda je syndrom zavrženého rodiče onemocněním? Dle R. A. Gardnera je syndrom zavrženého rodiče psychická porucha, relativně nově rozpoznána, ale rychle se rozšiřující. Syndromem zavrženého rodiče se rozumí „*proces, kdy dítěti je vůči rodiči vštěpován odpor a kritika, které jsou neoprávněné anebo přehnané*“. Je to jev kvalitativně odlišný od popouzení. Jedná se též o programování dítěte proti druhému rodiči, zahrnuje ale i další aspekty. Základním rozdílem je, „*že u syndromu zavrženého rodiče je rodičovské programování doplněno o scénáře odsuzující a zavrhuující druhého rodiče, které si vytváří samo dítě*.“ Vznik syndromu je iniciován popouzejícím rodičem, který manipuluje (vědomě či nevědomě) dítě ve snaze zničit lásku dítěte k druhému rodiči a tohoto rodiče ze života dítěte eliminovat. Časem si dítě začne vytvářet vlastní negativní postoje k rodiči, kterého nakonec zavrhne. Popouzející rodič později již ani nemusí tyto postoje posilovat. Termín syndromu zavrženého rodiče se používá tehdy, kdy rodič nezadal důvod k tomu, co by u dítěte mohlo vyvolat oprávněnou nenávisť.³

Ovšem praxe dokazuje, že je nutné s tímto termínem nakládat opatrně, neboť jsou i případy, kdy rodič sám svým chováním (alkoholik, násilník, tyran) zavdá příčinu k zavržení ze strany dítěte.

² Malá československá encyklopedie, V. svazek Pom-S, Academia Praha, 1987

³ M. Černá, Rozvod, otcové a děti, Eurolex Bohemia, Praha 2001 s. 45-46

1. Seznámení s problematikou

1.1. Popis rodiny a jejích funkcí

Co je to rodina?

Pokud se zamyslíme nad touto otázkou, napadají nás různé definice rodiny, a to od té nejjednodušší, že rodina je základ každé společnosti, až po ty složitější, že rodina je malá společenská skupina založená na manželství či pokrevním příbuzenství. Její členové – muž a žena, rodiče a děti, sourozenci, příbuzní, adoptované osoby – jsou spojeni společným soužitím, vzájemnou morální odpovědností a vzájemnou pomocí. Rodina je nejdůležitější formou organizace soukromého života. Její formy a funkce však závisí na společenských vztazích a kulturní úrovni společnosti, život rodiny je charakterizován specifickým spojením biologických, hospodářských, morálních, psychologických, právních a jiných procesů, v nichž se realizují jednotlivé funkce rodiny: reprodukční, ekonomická, výchovná, ochranná a další. Rodina zpětně působí na společenský život zvláště prostřednictvím výchovy mladé generace, ovlivňováním vývoje osobnosti členů rodiny.

Rodina je historickou kategorií, v počátcích vývoje prvobytné společnosti pravděpodobně neexistovala. Později vznikalo skupinové manželství (skupina žen provdána za skupinu mužů) a existoval zde volný výběr partnerů. Děti narozené z těchto svazků byly společné, protože nebylo jasné, kdo je otcem jednotlivých dětí. Matky měly k dětem přirozeně blíže a měly také velmi důležité postavení. Vyvinul se matriarchát.

Později se vydělily jednotlivé dvojice a vznikalo párové soužití, i toto bylo velmi volné, ale otec už získával větší vliv na své dítě. Postupně, jak dvojice v páru získala nějaký majetek, který vznikl chovem dobytka a oddělováním polí, rozvojem řemesel a obchodu, vznikala monogamie. Otec tedy byl autoritou, ale bohužel velmi násilnou. Žena měla podřízené postavení, stala se inventářem v domácnosti, bez práv, pouze s povinnostmi. Velmi patrná byla také nadřazenost muže v sexuální sféře. Přesto je však monogamie pokrokovější, především v péči o děti.

Dále existují velkorodiny, tedy rodiny vícepočetné, kdy má muž více manželek. Tyto rodiny jsou běžné v zemích Indie, Arábie a Afriky. Zde panuje přísná hierarchie první, druhé a případně dalších manželek.

Dalším typem rodiny je rozšířená rodina (rodiče a jejich děti s vlastními rodinami) a nukleární rodina (rodiče a děti) ve formě matriarchátu nebo patriarchátu. V minulosti u nás převládala patriarchální monogamie a podřízením rodiny a manželství především ekonomickým zřetelům. Muž v rodině byl považován za jejího živitele a žena většinou zůstávala v domácnosti s dětmi. Byla zcela ekonomicky závislou na svém partnerovi. Proto také bývalo dříve méně rozvodů.

Posledním typem rodiny je rodina eligitární. Je to typ současné rodiny, ve které dochází k zrovnoprávnění postavení ženy v rodině. Dochází k emancipaci. Ženy postupně, jak získávají svou ekonomickou nezávislost se stávají živitelkami rodiny i její hlavou.

Funkce rodiny

Nároky a požadavky na rodinu v dnešní společnosti narůstají. Důsledkem je, že své funkce plní jen nedostatečně. Současná doba, ale posílila význam rodiny jako útočiště před veřejným světem, rodinné prostředí se více než dříve stává protiváhou veřejného prostoru. Zejména v sociálně slabém prostředí rodina často vystupuje jako jediný opěrný bod, kam se její členové, především děti, mohou uchýlit. Jednotlivé funkce rodiny jsou:

Biologicko-reprodukční funkce:

Zabezpečuje udržení života početím a porozením nového člověka. Tato funkce se sice může uplatnit i mimo rodinu, což se v dnešní společnosti děje velmi často, ale v rodině však nabývá svůj plný význam. Nejde o to přivést dítě na svět, ale také mu zabezpečit potřebné podmínky pro život a jeho další vývoj.

Sociálně – reprodukční funkce:

Rodina je první sociální skupinou, která dítě učí přizpůsobovat se životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování běžné ve společnosti, ve které se narodilo. Dítě se v rámci rodiny učí sociálně žít, hrát sociální role a stává se sociální bytostí. Seznamuje se se společensky platnými normami a hodnotami.

Kulturně – reprodukční funkce

Členové rodiny jsou seznamováni s kulturou společnosti, idejemi, jazykem, pravidly společenského chování atd. Kulturní dědictví společnosti je tak předáváno z generace na generaci. Každá generace jej obohatí, mírně pozmění a předá dalšímu pokolení. Dnes je také možno zmínit význam působení mladší generace na starší (např. v zacházení s moderními komunikačními prostředky). Prodlužuje se totiž doba, kdy vedle sebe žijí tři generace, a proto vzrůstá i dosah působení dětí a mládeže na rodiče i prarodiče v užší i širší rodině.

Ekonomická funkce:

Také tato funkce rodiny zahrnuje řadu aspektů. Rodina je chápána jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti. Její členové se zapojují do výrobní i nevýrobní sféry v rámci výkonu určitého povolání a současně rodina se stává významným spotřebitelem, na němž je trh závislý. Poruchy ekonomické funkce se projevují v hmotném nedostatku rodin, což je v současné době důsledkem vysoké nezaměstnanosti nebo také nadměrným zvyšováním životních nákladů. Obojí vede k existenčním problémům rodiny a často také k jejímu rozpadu.

Další důležitou funkcí rodiny je výchova dětí. Rozeznáváme čtyři druhy rodinné výchovy:

Autoritativní – trestající – rodiče příliš tvrdě prosazují svou autoritu, chybí akceptace potřeb dítěte. Důsledkem pro dítě je neustálý pocit křivdy a bezradnosti, vyvolává u dětí negativismus, agresi, únik všech druhů od objektivních požadavků.

Nadměrně pečlivá – silná láska k dítěti a akceptaci jeho potřeb, přehnaná starostlivost způsobuje nedostatek samostatnosti dítěte, nízké požadavky. Dítě vyroste většinou ve velmi nesamostatného člověka, má vysoké ambice a aspirace, ale malou samostatnost. Toto podporuje vznik frustrací.

Nadměrně shovívavá – je vedena silnou láskou k dítěti a akceptaci jeho potřeb, ale má na dítě nízké požadavky, neprobíhá zde skoro žádná kontrola, uplatňuje systém

častého odměňování, dítě má mnoho volnosti a málo povinností. Dítě není zvyklé brát ohled na ostatní členy rodiny. Podporuje egoistické a sobecké chování dítěte.

Zdravá demokratická výchova – je vedena láskou k dítěti na základě demokratických principů. Dítě je zde akceptováno, ale zároveň probíhá řádná kontrola, rodiče se o dítě zajímají, funguje zde zpětná vazba. Z dítěte vedeného touto výchovou vyrůstá vyrovnaný jedinec.

2. Rozvod manželů a jeho vliv na rodičovskou roli

V současné společnosti je morálka v úpadku. Společnost toleruje vysokou rozvodovost, nepřikládá úplné rodině takový význam jako v minulosti. Zvýšil se počet dětí narozených mimo manželství. Rostou liberální postoje k rozvodům, které posilují představy, že rozvod je vhodné řešení nespokojenosti s momentálním stavem manželství.

Ročně se v České republice rozvádí přibližně 27 000 manželství. Děti z těchto manželství jsou ve většině případů svěřeny do výchovy pouze jednoho rodiče, který z 96 % případů dostatečně neumožňuje styk mezi druhým rodičem a dítětem, aniž je za toto své počínání jakkoliv postižen a aniž jsou učiněny dostatečné a účinné kroky k nápravě. Takto dochází k citovému strádání a psychickému týrání dítěte. Pod vlivem jednoho rodiče často dochází k citovému odcizování nejen druhému rodiči, ale i prarodičům a ostatním členům rodiny z jeho strany. Důsledkem potom nezřídka bývá psychická porucha dítěte, tzv. syndrom zavrženého rodiče, s vpravdě katastrofálními důsledky pro jeho další život.⁴

Rozvod je sám o sobě velmi zátěžová situace a vzhledem k zaběhlému přístupu k porozvodovému uspořádání poměrů, přináší s sebou ještě narušení, ne-li zprerthání vztahů otce s dětmi. Pokud muž o své dítě stojí, vnímá roli otce jako důležitou a přistupuje k ní zodpovědně, nese to těžce a je to pro něj spojeno s řadou dalších životních trápení. *„Důležitá část identity každého muže pramení z jeho role jako otce. Když nezíská dítě do své péče, je tato role v očích zákona omezena a jeho identita jako rodiče narušena. V důsledku toho trpí i jeho sebeúcta. Když vás společnost přeřadí ve vztahu k dětem do postavení druhořadého občana, pak jste náchylný pochybovat o sobě*

⁴Marie Černá, Rozvod, otcové a děti, Eurolex Bohemia, Praha 2001

jako otci. Tyto pochybnosti se posílí tím, že vidíte, jak se váš vztah s vašimi dětmi narušuje nebo se stává povrchnějším – a k tomu často dochází při omezeních vyplývajících z typického programu návštěv.“⁵

Zároveň s vývojem společnosti se také vyvíjela rodina a postavení obou rodičů v ní. Pozice otce postupem času přestala být dominantní, otec již není jediným ekonomickým živitelem rodiny. S emancipací dochází k tomu, že žena přestává být na svém partnerovi finančně závislá. Mnohdy se stává, že živitelkou rodiny je ona. Ženy v dnešní době dosahují stejného ne-li vyššího vzdělání jako muži a také se daleko častěji uplatňují ve vedoucích funkcích. V zajištění finančních prostředků pro rodinu a při vzniku kultu mateřství byla úloha otce považována v životě dítěte za nedůležitou. A jeho přínos k výchově za nevýznamný.

V sedmdesátých letech byla oblast porozvodové péče a práce dětských psychologů vůbec ovlivňována kultem mateřství již několik desítek let a tento vliv nabýval stále větších rozměrů. S otci se nepočítalo ani při výzkumech, ani při klinické práci s dětskými klienty. V roce 1975 vzešla první iniciativa a kritika stávajícího přístupu od Michaela Lamba, pokračovatele významného psychoanalytika Johna Bowlbyho. Poté, v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let, se řada vědců začala věnovat výzkumu vlivu otce na život dítěte.⁶

Výsledky těchto výzkumů přinesly potvrzení, že role otce je pro řádný vývoj dítěte zcela nezastupitelná. Také je třeba upozornit, že vliv otce na dcery a syny je rozdílný.

Děti od narození potřebují hlavně „jistotu ve vztazích ke svým lidem“.⁷ Od začátku si budují úzký kontakt s oběma rodiči. K vytvoření tzv. základní důvěry je třeba, aby rodič byl schopen rozpoznat signály dítěte a adekvátně na ně odpovídat. Což znamená v pravý čas a správným způsobem ukojovat jeho potřeby. Jen tak získá dítě nesmírně důležitou důvěru v to, že svět je bezpečné místo, a že na „své lidi“ se může spolehnout. Vytvoření tzv. bazální důvěry je považováno za základní kámen dalšího osobnostního vývoje dítěte. V této souvislosti se hovoří většinou výlučně o matkách, jako hlavních zdrojích pocitu bezpečí. Výzkumy však ukázaly, že muži jsou stejně

⁵ Richard A. Warshak, *Revoluce v porozvodové péči o děti*, Portál, Praha 1996 s.82

⁶ Richard A. Warshak, *Revoluce v porozvodové péči o děti*, Portál, Praha 1996 s.31

⁷ Zdeněk Matějček, *Co děti potřebují*, Portál, Praha 1994

vnímaví k signálům nepohody kojenců a reagují na ně stejně jako ženy. Je prokazatelné, že muži disponují stejnými dovednostmi souvisejícími s péčí o dítě a jsou stejně kompetentní a tvořiví pečovatelé o novorozence jako ženy.

Tato zjištěná skutečnost se dá stručně shrnout slovy PhDr. Zdeňka Matějčka „*Mateřské chování vůči dítěti není omezeno pouze na biologické matky, nýbrž jde o univerzální chování všech lidí. Také otcové, jiní muži a dokonce již děti v pozdním školním věku jsou schopni tohoto typicky mateřského chování.*“⁸

2.1. Rozvod jako proces

Rozvod manželství představuje v životě manželů a celé rodiny zásadní změnu. Jde o závažné rozhodnutí. Soud rozvede manželství, jestliže byl zjištěn tzv. kvalifikovaný rozvrat manželství. Co je tímto myšleno prozrazuje Zákon o rodině č. 94/1963, ve znění pozdějších předpisů. Rozvrat manželství musí být hluboký a trvalý s tím, že není možné obnovit manželské soužití. Konkrétně se rozvody manželství zabývá hlava pátá, v části první: „Soud může manželství na návrh některého z manželů rozvést, jestliže je manželství tak hluboce a trvale rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití, bere přitom v úvahu příčiny rozvratu manželství. Mají-li manželé nezletilé děti, nemůže být manželství rozvedeno, bylo-li by to v rozporu se zájmem těchto dětí, daným zvláštními důvody.“⁹ Důvodem pro rozvod nejčastěji bývá rozdílnost povah, názorů a zájmů (u více jak poloviny případů), dalším důvodem je nevěra, nezájem o rodinu (včetně jejího opuštění), neuvážený sňatek, alkoholismus jednoho z partnerů, sexuální nesoulad, domácí násilí.

Jedná-li se o manželství, ze kterého se narodily děti a jsou v době rozvodu nezletilé, musí být splněny podmínky zákonem stanovené. Rozvod nesmí být v rozporu se zájmy nezletilých dětí a o jejich výchově a výživě musí být na dobu po rozvodu rozhodnuto pravomocným rozhodnutím soudu, ještě před rozhodováním o rozvodu manželství.

Soud rozhoduje zpravidla na návrh jednoho z manželů, který žádá o svěření dítěte na dobu po rozvodu do své péče a druhému z rodičů o stanovení přiměřeného

⁸ Také otcové jsou dobrými matkami, rozhovor PhDr. Z. Matějčka pro časopis *Eltern*, 1993, in *Průvodce rozvodem pro všechny* zúčastněné, akladatelství lidové noviny, Praha, 1996, s. 67

⁹ Zákon o rodině, § 24, 94/1963 ve znění pozdějších předpisů

výživného. Soud pro potřeby tohoto rozhodnutí zjišťuje majetkové poměry obou rodičů. Většinou to bývá matka, komu je dítě svěřeno do péče. Jsou ovšem případy, kdy oba rodiče mají o výchovu svého dítěte zájem a soud může svěřit dítě do společné, popřípadě střídavé výchovy obou rodičů. Soud zkoumá, je-li to v zájmu dítěte a budou-li tak lépe zajištěny jeho potřeby a zájmy.

2.2. Dítě a rozvod

Rozchod rodičů patří k jedné z nejbolestnějších a nejkomplikovanějších životních událostí, jaké kdy lidé prožívají. Zpřetrhání vztahů ruší vědomí návaznosti života, dotýká se samé podstaty lidské identity. Způsobuje bolest všem členům rodiny a nejvíce jsou pravidelně postihovány děti¹⁰. Těm se rozpadá jejich svět, ztrácí jistoty a často na sebe berou vinu za tento stav. Také při rozhodování „komu budou patřit“ na ně rodiče často neberou ohled. S jejich názory se do jisté míry nepočítá. Pokud se jedná o velmi malé děti, ty jsou zpravidla svěřovány matce, pokud se neprokáže, že matka není schopna o dítě pečovat. Pokud se jedná o děti mladšího a staršího školního věku, zde je již dáván dítěti prostor, aby se mohlo vyjádřit. I když tomu tak nebylo vždy. Do roku 2008 soud názor dítěte nezkoumal. V současné době platí podle zákona č. 259/2008 Sb, kterým se mění zákon č. 99/1963 OSŘ, ve znění pozdějších předpisů a zákon 359/1999 o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů § 100 odst. 4 „ V řízení jehož účastníkem je nezletilé dítě, které je schopno formulovat své názory, soud postupuje tak, aby byl zjištěn jeho názor ve věci. Názor dítěte může soud ve výjimečných případech zjistit prostřednictvím jeho zástupce, znaleckého posudku nebo příslušného orgánu sociálně právní ochrany. Výslech dítěte může soud provést i bez přítomnosti dalších osob, lze-li očekávat, že by jejich přítomnost mohla ohrozit dítě tak, že by nevyjádřilo svůj skutečný názor. K názoru dítěte soud přihlíží a přihlédnutím k jeho věku a rozumové vyspělosti.“ Z tohoto pohledu lze říci, že je jednáno v zájmu dítěte, ale v praxi je často vidět, že tomu tak není. Stále je mnoho případů, kdy rodič, který dostane dítě do své péče, brání styku s druhým z rodičů. Není na místě předpokládat, že jsou to vždy matky, které brání dětem ve styku s otcem, ale dochází k tomu častokrát i v opačném postavení, kdy otec získá děti do své péče a poměrně úspěšně jim brání ve styku s matkou.

¹⁰ PhDr. Eduard Bakalář, CSc., doc. Mgr. Ing. Daniel Novák, CSc. A spol, Slyšení nezletilého dítěte před opatrovnickým soudem, Triton Praha, 2008

V několika posledních desetiletích vyšlo najevo několik zásadních skutečností, které vyvrací dřívější představy o zanedbatelném významu otce pro dítě. Muži mají stejné předpoklady pro péči o děti jako ženy a jsou stejně kompetentní a citliví. Je známo mnoho oblastí, v nichž je otec pro své dítě velmi důležitý a víme, že jeho účast na výchově a formování osobnosti dítěte je nenahraditelná. Otec ovlivňuje vznik mnoha charakterových rysů jako je odpovědnost, empatie, samostatnost, sociabilita a vztah, který má se svými dětmi, předurčuje jejich uplatnění v jiných mezilidských vztazích, přátelských, pracovních i partnerských.

Chlapci, vyrůstající bez otce, trpí obtížemi z nedostatku autority a možnosti najít si identifikační vzor. Dívky si pak z dětství bez otce odnáší nejistotu ve vztazích s muži a sníženou schopnost navázat a udržet si kvalitní a stabilní partnerský vztah.

Všechny výše zmíněné pozitivní vlivy otce na vývoj dítěte předpokládají, že jde o otce citově angažovaného, pečujícího, věnujícího svým dětem zanedbatelnou část svého času. O otce, který svou otcovskou roli bez výhrad přijímá, přistupuje k ní zodpovědně a považuje ji pro sebe samého za nanejvýš důležitou. A samozřejmě o otce, který dosahuje určitých morálních kvalit a může sám působit jako pozitivní identifikační vzor.

Naopak v některých případech může být ještě škodlivější než jeho nepřítomnost. To když se otec chová k dětem nežádoucím způsobem nebo svým vlastním příkladem přispívá spíše k rozvoji negativních vzorců chování.

Společnost se zatím nachází ve zvláštním stádiu. Zdá se, že význam otců při výchově dětí by dnes popřel jen málokdo, ale představa o stejném instinktivním vybavení mužů a žen pro péči o dítě je natolik těžko akceptovatelná, že je popírána i veřejně. Nicméně zatím nedošlo k zvnitřnění a opravdovému přijetí těchto skutečností. Společnost včetně mnoha odborníků stále jedná podle diktátu kultu mateřství, přestože nebyl nikdy vědecky zdůvodněn.

Rozšířený je i jev, kdy sami muži přijmou odkaz kultu mateřství a dobrovolně nezasahují do vývoje a výchovy svých dětí v domnění, že nemohou nijak přispět

k jejich rozvoji, přestože vzhledem ke svým osobnostním kvalitám by jejich angažování ve výchově bylo velmi pozitivním přístupem.¹¹

2.3. Chování dítěte v předrozvodovém období

I malé dítě je velmi citlivé na domácí atmosféru. Dokáže, i když rodiče si myslí, že to nevnímají, vytušit, že doma není něco v pořádku. Jejich reakce jsou různé a odvíjejí se od věku dítěte. Malé děti si více vynucují pozornost rodičů, začínají být zlobivější, vzdorovitější. Jsou plačtivější, protože přesně nerozumí tomu co se děje. Často bývají svědkem rodičovských hádek, které většinou rozvodům předchází. Nedokážou ještě analyzovat, co to pro ně znamená. Cítí se nejen zmateně a bezradně, ale také ohroženě. Na okolí mohou působit zaraženě, ve školce jsou samotářské nebo naopak hodně živé a často zlobí, dožadují se pozornosti. Vysílají signály do svého okolí a chtějí být vyslyšeny. Je dokázané, že špatná nálada matky se přenáší na dítě v kojeneckém věku. I ono je plačtivější, mrzutější, jako by bez příčiny.

U dětí školního věku pak často dochází ke zhoršení prospěchu ve škole, děti jsou nesoustředěné, často zapomínají pomůcky, či domácí úkoly. Mění se i jejich chování ve škole, některé se stávají uzavřenější, samotářské. Pro některé to bývá naopak signálem k určité formě protestu – může dojít k šikaně spolužáka, záškoláctví, agresivnímu drzému chování.

Rodiče se zabývají svou vlastní složitou situací, řeší, zda konflikty vyřešit rozvodem, či jsou schopni se odrazit ode dna a najít společnou řeč, obnovit manželské soužití a uklidnit domácí situaci. Dítě v tomto období zůstává zpravidla na okraji zájmů rodičů. Pokud se rodiče nedokážou dohodnout a jejich manželství je již tak hluboce rozvráceno pro jakýkoliv důvod, přistupují k rozvodu.

2.4. Chování dítěte v období rozvodu a porozvodové období

Fáze brzy po rozvodu je prožívána podobně jako vlastní rozvod. Pokud jeden z manželů i s dětmi zůstává bydlet ve stejném bytě nebo domě vyrovnává se „pouze“ s nepřítomností toho druhého. Ten z partnerů, který odešel, čelí navíc nutnosti najít nový domov a trpí samotou. Tato bývá popisována jako nesnesitelná. S vysokou pravděpodobností a zejména jde-li o muže, hledá si nový vztah a pokusí se vybudovat

¹¹ Marie Černá, Rozvod, otcové a děti, Europlex Bohemia, Praha 2001

nové zázemí. Oba partneři mívají zpravidla po rozvodu kromě psychických těžkostí i obtíže ekonomické. Fáze doznívajícího rozvodu je dlouhá. Jde o obdobný proces jako oplakávání zemřelého partnera. V jistém ohledu je to ještě horší, protože „zesnulý“ žije a pokud jsou v manželství děti, je nutné spolu komunikovat.

Pro dítě je rozvod rodičů také velmi náročnou situací. Větší dítě zpravidla prožívá pocit viny za rozvod. Nikdy se nepodaří udržet děti mimo dosah rodičovských konfliktů. Dítě se ocitá v situaci konfliktu loajalit vůči nejdůležitějším osobám svého života. Dítě potřebuje a chce mít oba rodiče u sebe. Konflikt patří mezi ty nejhůře řešitelné, neboť všechny alternativy, které před dítě rodiče staví, zahrnují nějakou hrozbu ztráty nebo přímo ztrátu. Dítě si navíc neumí v plném rozsahu uvědomit, o co přišlo. Odchod jednoho z rodičů – nejčastěji to bývá otec – je těžkou ztrátou, jak pro chlapce, tak pro dívku. Dítě ztrácí každodenní kontakt s druhým rodičem, pokud se jedná o otce, pak mužem, vůči kterému dívka potřebuje zkoušet své probouzející ženství, a kterého chlapec potřebuje napodobovat, aby dotvořil své mužství. Absence muže v rodině je absencí možnosti učit se vlastní pohlavní roli tím nejpřirozenějším způsobem. Matoušek ve své knize říká *„Chlapcům např. nepřítomnost otce v rodině, způsobená rozvodem nebo rozchodem rodičů, přináší prokazatelné zvýšení rizika, že v budoucnu přestoupí zákon. Otec, který sice s dítětem udržuje kontakt během některých víkendů, ale v domácnosti není trvale přítomný, se totiž chová jako člověk, který chce dítě zabavit, nikoliv jako rodič, jenž v každodenním soužití s dítětem sdílí všechno a představuje model toho, jak se chovat a jak řešit problémy. Angažovanost takového otce je tedy stejná jako angažovanost jiného příbuzného, který vezme dítě na výlet.“*¹²

Rozvod je traumatická, velmi bolestná a dlouhodobé následky zanechávající událost pro všechny zúčastněné. Dotýká se celé širší rodiny a především dětí, které jen těžko chápou, co se stalo. Rozpadá se jim jejich jistota, domov. Ztráta pocitu jistoty je často doprovázena pocitem viny a vlastního selhání. Děti se mohou domnívat, že ony zapříčinily rozchod rodičů. Stává se, že si odchod jednoho z rodičů vysvětlují tím, že již nejsou milovány a odcházející rodič je už nechce. Důsledky tohoto chování jsou patrné ještě dlouho po rozvodu. Některé děti si toto trauma nesou celý život. Často se pak

¹² Oldřich Matoušek, Jana Kolářková, Pavla Kodymová, Sociální práce v praxi, Portál Praha, 2005

promítá do jejich vlastních vztahů. Nelze ovšem jednoznačně říci, že děti pocházející z rozvedených rodin se v dospělosti automaticky rozvádějí.¹³

Děti bývají v těchto případech také mylně informovány o domácí situaci. Stává se, že pokud je příčinou rozpadu manželství nevěra partnera, cítí se podvedená manželka zrazeně a ublíženě. Toto bývá živná půda pro nadcházející pomstu partnerovi, kterou řeší přes jejich společné dítě nebo děti. Často matka sama dítě proti otci popouzí. Ve svém ublížení je schopná dítěti říci, že je otec opustil pro jinou ženu, protože jej už nemá rád. Nabádá ho, že matce ublížil, když s nimi nezůstal, že nemají stejný životní standard jako otec, atd. Dítě těmto výpadům nerozumí, ale chápe, že pokud bude proti otci zaujaté, bude mít maminka radost. Tady začíná nikdy nekončící boj otce za záchranu vztahů se svým dítětem. Je pravdou, že se nemusí podařit tyto vztahy obnovit nikdy. Zvláště pokud si otec vybuduje novou rodinu. Dítě „očkované“ svou matkou vidí v partnerce otce příčinu rozpadu jeho jistot.

Je podružné, zda to byla na počátku skutečně nevěra manžela nebo zda otce k této situaci dohnala jeho bývalá žena. Tyto skutečnosti bývají dítěti zpravidla utajené a těžko se mu vysvětlují. Někdy není schopné toto pochopit ani jako dospělý jedinec. Nechce si připustit, že by mu matka v tak zásadních situacích lhala. Zpravidla s ní žije celý život a otce vidí pouze sporadicky. Dítě pocházející z tohoto modelu si následky nese s sebou po celý život. Zvláště pak pokud se jedná o dceru. Tato je matkou programována, že se mužům nedá věřit, v dospělosti se jí často rozpadají její vlastní vztahy a často se stává, že zůstává sama nebo sama s dítětem a situace se mnohdy opakuje. Snad bývá ještě o to horší, že nyní jsou na dítě dvě, matka a babička. Škody takto napáchané na dítěti mají nedozírné následky.

Vše by se dalo snad vcelku dobře zvládnout a negativní důsledky redukovat na minimum, kdyby se rodiče řídili radou opakovanou snad ve všech knížkách zabývajících se rozvodovou tematikou. Totiž zařídit co největší možný kontakt s oběma rodiči tak, aby oba měli dost prostoru a mohli pokračovat v plnění své rodičovské role. To sice nikterak nezmírní trápení dítěte z rozpadu rodiny, ale umožní mu to mít nadále otce i matku na plný úvazek a mít ze vztahu s nimi z jejich výchovy co největší prospěch. Výsledky výzkumů ukazují, že děti prospívají mnohem lépe, a to i v období

¹³ Marie Černá, Rozvod, otcové a děti, Eurolex Bohemia, Praha 2001

krátce po rozvodu, pokud je udržován silný pozitivní vztah k oběma rodičům. Děti by měly mít přístup k oběma rodičům, kdykoliv je to možné. Rodiče by se o to měli cíleně snažit, vycházet si vzájemně vstřícně, být flexibilní a přizpůsobovat tomuto zájmu časovou organizaci.¹⁴

Řešením pro tuto situaci by mohla být střídavá péče. Institut střídavé péče je koncept péče v období po rozvodu či rozchodu partnerů. A je považován v mnoha zemích jako velice výhodný.

Děti vychované ve střídavé péči si později lépe vedou v životě, než děti vychovávané jen jedním z rodičů. Protože ty z nich, které si zachovají kladný, smysluplný a pevný vztah k oběma rodičům, lépe zvládají rozpad či rozchod rodičů. A v budoucnosti daleko lépe zvládají svůj osobní život.

V České republice byl Institut střídavé péče zaveden od roku 1998 zákonem 91/1998 Sb. Do této doby existovala jen možnost svěřit dítě do péče jednoho nebo druhého z rodičů. Přesto se z hlediska české justice jedná o zatím okrajovou záležitost. V roce 2005 byl tento model uplatněn u šesti set rozvodů, v 18 000 případech získala dítě do péče matka, 1 600 případech otec. Na vině je obava mužů o takovýto typ výchovy vůbec žádat. Většina těch, kteří o tom uvažovali, vše předem vzdali kvůli nechuti absolvovat dlouhé soudní spory. Dá se ale říci, že tento trend pomalu postupně roste. V roce 2006 bylo svěřeno 28 000 dětí matkám, 1818 otcům a 679 do střídavé péče.¹⁵

I když je vidět, že trend Institutu střídavé péče pomalu roste ještě pořád je v naší justici a i ve společnosti hluboce zakořeněn názor, že pro výchovu dítěte je lepší žena než muž. Proto také je mnoho případů a kauz dětí se syndromem zavrženého rodiče.

Pokud je ovšem dítě svěřeno do výhradní péče jednomu z rodičů, upravuje soud výživné druhému z rodičů a také může na návrh jednoho z nich upravit styk dítěte s druhým z rodičů. Standardně dává soud přednost dohodě rodičů o úpravě styku, která nemusí být jím schválená. Většinou se jedná o víkend jedenkrát za čtrnáct dní. Dále se upravuje poměrná část letních prázdnin a vánoční prázdniny. Je ovšem nutné říci, že

¹⁴ Marie Černá, Rozvod, otcové a děti, Europlex Bohemia Praha, 2001

¹⁵ Internet – children of Europe – péče o děti po rozvodu, práv dětí, střídavá péče, www.childrenofeurope.cz, staženo 21. 1. 2010

dva víkendy v měsíci nejsou pro rozvinutí otcovské nebo mateřské role dostačující. Otec či matka během tak krátké doby nemůžou obsáhnout péči, kterou dítě dostává od druhého z rodičů za těch třináct dní, kdy je u něj. Dva dny neposkytují prostor pro plnění rodičovské odpovědnosti a výchovné funkce. Děti z tak krátkého časového úseku nemohou mít prospěch z výchovného působení druhého rodiče. Tímto klesá jeho vliv na dítě. A také dochází k vzájemnému ochlazení vztahu. Slábne intenzita vztahu. Pro děti je čtrnáct dní velmi dlouhá doba. Vnímají čas jinak než dospělí, ubíhá jim daleko pomaleji, obzvláště když se na víkend s druhým rodičem těší. R. A. Warshak o tom říká: „*Nechat děti čekat třináct dní, než uvidí jednoho ze svých rodičů, a opakovat tuto trýznivou proceduru dvakrát měsíčně po celou dobu jejich dětství je podle mého názoru kruté.*“¹⁶

Neustále se bavíme o rodičích, kteří se sice rozvedli, ale jejich zájem o dítě je prvořadý a jsou se schopni domluvit. Komunikují mezi sebou a vzájemně se respektují. To dokazuje, že styk zde probíhá pravidelně, dítě se na něj těší a je možné jej ještě zintenzivnit. Je pravdou, že k širší úpravě styku dítěte s druhým z rodičů, která umožňuje plnohodnotný vztah, dochází zřídka. Většinou se tak stává z iniciativy rodičů, kteří cítí takovou odpovědnost k dítěti, že jsou i v konfliktní situaci schopni se sami mezi sebou domluvit na pro dítě nejpříznivějším průběhu kontaktu. V praxi se ovšem jedná o velmi malé procento párů, které jsou na takové úrovni, že potlačí své problémy a postaví vpřed zájmy svých dětí. Při složité rozvodové situaci se toto dá jen těžko udělat a vyžaduje to od obou rodičů notnou dávku zodpovědnosti a morální vyspělosti. Rozvod nezatěžuje jen děti, ale i dospělé účastníky. Promítá se tady role viny, ublížení, pocit křivdy a i ten, kdo návrh na rozvod podal, může mít třeba pochybnosti o správnosti svého rozhodnutí. Partneři spolu prožili určitý čas, mají děti a rozhodování v této chvíli je určitě velmi těžké a emotivní. Oba partneři musí prokázat značnou dávku vyspělosti a empatie vůči vlastnímu dítěti, když jsou schopni postavit zájem dítěte před svůj vlastní. A umožnit mu v této nesnadné situaci, aby mu byli na blízku oba rodiče. Neuchýlit se ke schválnostem, pomluvám druhého partnera, zatracování a jiných rafinovaných technik a metod, které pak vedou ke vzájemnému odcizení s druhým rodičem, přetržení vzájemných styků a vazeb na celou širší rodinu partnera. Dítě zároveň s rodičem většinou totiž také ztrácí milující prarodiče, tetičky a strýce. Tyto zpretrhané vazby se těžko dávají dohromady. Odcizení narůstá s věkem dítěte. Těžko si

¹⁶ R.A. Warshak, *Revoluce v porozvodové péči o děti*, Portál, Praha 1996, s. 57

pak hledá cestu např. k prarodičům, které několik let nevidělo. Malé dítě velmi rychle zapomíná. Již měsíční odloučení je pro něj dosti dlouhou dobou.

2.5. Mediace a její význam v porozvodovém období

Významným pomocníkem při řešení rozvodových sporů může být rodinná mediace. Mediace znamená zprostředkování, je to metoda řešení vztahů mezi dvěma spornými stranami, při které nezúčastněná osoba – mediátor napomáhá řešení sporných otázek.

Většinou jsou rozvádějící se rodiče schopni se dohodnout o porozvodovém upořádání, ať již sami, nebo za pomoci právníků, aniž by zahájili nějakou bitvu. Dvojice, které se nemohou dohodnout samy, mají ještě další možnost, jak svůj spor řešit, a to předat jej mediátorovi.

Mediátor v opatrovnických věcech je neutrální osoba, která se snaží pomoci rodičům řešit jejich spor mírotvorným a kooperativním způsobem. Proces mediace zdůrazňuje odpovědnost rodičů za rozhodnutí, která ovlivní jejich děti. Práce mediátora spočívá v usnadňování komunikace, udržování těžiště pozornosti na současných problémech, a ne na stížnostech z minulosti. Tím zabrání, aby diskuze sklouzla do série neproduktivních obviňování, kritik a urážek. Podle potřeby mediátor připomíná rodičům výhody přátelského řešení problému.

Většina mediátorů v opatrovnických věcech působí jako obhájci dětí. Udržují zájem dětí v centru úvah tím, že poučí rodiče o psychologickém vývoji dětí, že vyjasní chybné představy o tom, co děti z rozvedených rodin potřebují a co ne. Odmítají schválit jakýkoliv návrh rodičů, který by byl pro jejich děti škodlivý.

Mediátor se snaží, aby rodičům pomohl najít vzájemně přijatelné řešení jejich sporu. Řešení, při němž není žádný z nich „poražený“. Navrhuje rodičům různé alternativy, které je dříve ani nenapadly a dokonce může činit různá doporučení. Protože mediátor má neutrální postavení, rodiče se nebudou tolik bránit přijmout jeho doporučení.

I přes významný podíl mediátora zůstává konečné rozhodnutí v rukou rodičů. Mediátor pouze pomáhá – rozhodují rodiče. Mediace může pomoci rodičům vyhnout se

pocitu bezmocnosti, který prožívají. Tato bezmocnost může pramenit z toho, že někdo třetí rozhoduje o jejich dětech a možnosti stýkat se s nimi. Může to ušetřit rodičům zážitek ponížení, mají-li žádat vyšší autority, aby intervenovaly v jejich konfliktu, asi jako když peroucí se sourozenci běží nakonec za matkou. Ušetří to rodičům ponížení vyplývající z toho, že musí „prát špinavé prádlo“ na veřejnosti a vyhnou se také stupňování nepřátelství, k němuž zpravidla dochází jako k vedlejšímu efektu takového zveřejnění.

Jak si vybrat mediátora ve věci péče o dítě

1. Doporučuje se, aby spory týkající se porozvodového uspořádání života dětí řešil odborník se znalostmi dětské psychologie. Je prospěšné, aby se mediátor s dětmi seznámil a posoudil jejich potřeby ještě předtím, než začne s rodiči probírat různé alternativy porozvodového uspořádání.
2. Je vhodné vést konzultace s mediátorem se soukromou praxí, který je v lokalitě bydliště rodičů známý a má dobrou pověst. Pokud se mezi mediátorem a rodiči rozvinou dobré vztahy, je možné jeho služeb využívat i v budoucnu, což má velmi pozitivní vliv na všechny zúčastněné. Je frustrující a nepraktické začínat pokaždé u nového odborníka, nastane-li potřeba konzultovat nějaký problém.
3. Je dobré si prověřit doporučení. Jsou lidé, kteří nabízejí své služby jako mediátoři, ale jejich výcvik spočívá pouze v účasti na víkendovém kursu. Nikdy nepracovali pod dohledem zkušeného odborníka a mají jen velmi málo vědomostí o dětském vývoji. Také jim zcela chybí zkušenosti v psychologickém testování a v psychoterapii.
4. Mediátor, kterého si rodiče vyberou, bude mít velký vliv na psychologickou pohodu v rodině i v rodičích samých, a to dlouhodobě. Proto hledáme důvěryhodného odborníka se zkušenostmi v dané oblasti.

Úspěšná mediace posiluje sebeúctu účastníků. U rodičů se objeví obnovená důvěra jejich schopnost vzájemně spolupracovat s cílem, aby co nejlépe uspokojili potřeby svých dětí. Vyřeší-li spor kultivovaně, důstojně a při vzájemném respektování, jejich sebeúcta vzroste. A vzhledem k tomu, že jde o jejich vlastní rozhodnutí, ne o rozhodnutí vnucené cizí autoritou, budou oba rodiče ochotnější dohodu dodržovat.

Toto by se mělo považovat za významnou výhodu mediace. Dalším přitažlivým aspektem mediace je, že rodiče jsou ušetřeni finančních výdajů za soud.¹⁷

„I když výzkum je stále ve své počáteční fázi jsem pevně přesvědčen, že pro děti je mediace prospěšná. Děti jsou tak vystaveny menšímu množství konfliktů mezi rodiči a rodiče se vyhnou psychologickým problémům, které z boje o svěření dítěte plynou. Jsem přesvědčen, že mediace je tak ohromně nadřazena soudním sporům, že se v následujících letech stane primárním prostředkem k řešení sporů tohoto druhu. Mediace představuje svěží závan budoucnosti a je to také hlavní bitevní pole revoluce v otázkách porozvodového uspořádání péče o děti“¹⁸, říká Warshak ve své knize.

2.6. Dítě jako nástroj pomsty a současně jako oběť

Soužití dvou lidí je skoro stejně staré jako lidstvo samo. Jen v prvobytně pospolné společnosti žili naši předci ve skupinách. Poté, co se začalo žít v párovém soužití, nutně postupem času docházelo i k rozlukám, pak za vzniku manželství i k rozvodům. Proto kořeny pomsty jednoho z partnerů musíme hledat již v dávné historii.

Takovým příkladem může být i Medea, postava z řecké mytologie. Byla to dcera kolchidského krále Aiéta, vnučka Héliova, která uprchla s Argonauty do Řecka a stala se manželkou Iásona. Když ji Iáson opustil, protože se chtěl oženit s dcerou korintského krále Kreonta Kreúsou, usmrtila Médea nevěstu a zavraždila své a Iásonovy děti. Sama prchla ve voze taženém draky do Athén ke králi Aigeovi, odkud byla později vyhnána Théseem a vrátila se do Kolchidy.

Z tohoto příběhu je patrné, že motiv pomsty zvítězil nad mateřskou láskou k nevinným dětem. Je to tragický příběh, který se bohužel občas opakuje i v naší vyspělé společnosti. I v současné době končí některé spory rodičů tragicky, a to naprosto zbytečnou a nesmyslnou smrtí dětí, které za nic nemohou.

Nástroje pomsty mohou mít mnoho forem a začínat postupným programováním dítěte, pomluvami druhého rodiče, může vzniknout odcizení s rodičem a také zde může vzniknout syndrom zavrženého rodiče.

¹⁷ R.A. Warshak, Revoluce v porozvodové péči o děti, Portál, Praha 1996

¹⁸ R.A. Warshak, Revoluce v porozvodové péči o děti, Portál, Praha 1996, s 188

2.6.1. Programování

Ostrá kritika je ničivější, pokud probíhá trvale a bez kontroly. Dětem je mnoha různými způsoby vymýván mozek, aby se přidaly k jednomu z rodičů a urážely s ním druhého rodiče, prarodiče nebo jiného příbuzného. Napadání se mění v programování.

Pokud se děti obracejí proti jednomu z rodičů, a to za podpory a povzbuzování druhého rodiče, když se odtahují a vyjadřují strach nebo nenávist, která není vysvětlitelná předchozím jednáním tohoto rodiče, potom je „programování“ přesný termín, který vystihuje, co se s dítětem děje. Tyto techniky mohou přispět až rozvoji dětského odcizení s druhým rodičem.

Rodiče, proti kterým bylo takové programování namířeno, mohou snadno popsat změny, k nimž v chování dítěte došlo. Je to, jako by se z jejich dětí stali úplně jiní lidé. Každé naprogramované dítě kdysi objektu programování projevovalo lásku a náklonnost. Dříve se v jeho přítomnosti cítilo bezpečně, těšilo se na návštěvy u něj a dokonce vyžadovalo jeho pozornost. Každé takové dítě v sobě chová mnoho pěkných vzpomínek, které ho k pomlouvanému rodiči vážou. Ale to všechno je ztraceno, vytěsněno z dětského myšlení, cítění a chování. Na jeho místě je teď dítě, které kolem sebe šíří odpor a nenávist k dříve milovanému rodiči. Dítě, které si na pěkné zážitky se svým rodičem nemůže vzpomenout a pokud jsou mu okolím připomínány, reaguje defenzivně větami typu: „Já jsem jen předstíral/a, že se mi s tebou líbí“.

Jestliže se k pomluvám a ostré kritice přidají ještě další okolnosti a strategie, jako je například jistá míra izolace programované osoby od ostatních zdrojů podpory. Někdy se jedná o izolaci úplnou. Zde je na místě otázka: Jak se to týká rodičů odhodlaných otrávit vztah svých dětí k druhému rodiči? *Izolace způsobuje větší citlivost dětí vůči rozvodovým jedům.*¹⁹ Existují pro to dva důvody. Za prvé - izolace způsobuje závislost. Za druhé - zabraňuje přístupu k protichůdným názorům. Izolace dítěti brání v kontaktu s lidmi, kteří by mařili vliv pomluv a napadání. Obvyklým prostředkem izolace dítěte je zákaz styku s rodičem, který je terčem zavržení a také s jeho celou rodinou. Pak dochází k případům, kdy rodič přijede vyzvednout dítě na domluvenou návštěvu a nikdo není doma. Nebo dítě je přihlášeno do mimoškolních aktivit, které

¹⁹ Richard A. Warshak, Rozvodové jedy, s. 169, Triton, Praha, 2003

časově kolidují s dobou, kterou má trávit s druhým s rodičů. Také se stává, že dítě je velmi často nemocné zrovna v době, kdy by mělo jít ke druhému z rodičů.

Manipulativní rodiče se také často snaží omezit komunikaci dítěte s příbuznými druhého rodiče. Zvláště prarodiče by mohli dětem poskytovat informace, které by dle programujícího rodiče neměly slyšet. Informace o tom, že druhý z rodičů je miluje, připomenout pěkné chvíle strávené v jeho přítomnosti. Proto popouzející rodiče obvykle kontrolují všechny telefonní hovory a telefonáty zavrhaného rodiče nezvedají. Nechávací je pouze nahrát na záznamník a samozřejmě nikdy na ně neodpoví. V mnoha případech se o nich děti ani nedozvědí. To může odcizení až zavržení velmi účinně podpořit.

Pokud se odmítaný rodič obrátí na pomoc k soudu, aby tento jako vyšší instance mu pomohl domoci se styků s dítětem, je prokazování programování velmi těžké. Což nakonec dokazuje i tento citát:

„Soud nepochybuje o tom, že slepá, naprogramovaná a fanatická agresivita dětí vůči jejich otci vyrostla z podhoubí živého a rozvíjeného matkou. Soud je pevně přesvědčen, že matka nesplnila žádnou z povinností, kterými byla jako rodič-opatrovník druhému rodiči povinována, nevštěpovala dětem lásku, respekt a sympatie k jejich otci. Právě naopak – pomalu jejich mysl zahlcovala jedem, proti kterému bude i tento soud jen těžko hledat protilátku.“ - floridský soudce Richard Yale Feder²⁰

Myslím si, že tento citát je použitelný i pro naši justici. Dá se obecně říci, že na státu, kde soud zasahuje, nezáleží. V každém případě se jedná o velmi vážný problém s nedozírnými následky pro dítě a jeho další vývoj.

2.6.2. Odcizení dítěte

Spory rodičů vznikají v souvislosti s rozchodem nebo rozvodem rodičů a ukazují na komplikace v hojení porozvodové rány. V důsledku tohoto může dojít k odcizení dítěte s rodičem. Odcizení nastane, když se blízcí lidé, kteří k sobě patří, k sobě začnou chovat jako by byli cizí. Pokud nastane odcizení mezi rodičem a dítětem, je to vždy signál toho, že porozvodové rány jsou příliš čerstvé a jejich hojení bude dlouhé.

²⁰ Richard A. Warshak, Rozvodové jedy, s. 113, Triton, Praha, 2003

Odcizení je drahé a přináší velké ztráty:

- Ztrátu blízkosti (vřelosti, náklonnosti, sdílení každodennosti, podpory, pomoci možnosti učení).
- Popření patření (patření mezi dítětem a rodičem je dáno vztahově i biologicky.) Popření této reality je zapláceno vnitřním konfliktem, který působí napětí, někdy i problémy v oblasti duševního a tělesného zdraví. Dítě je odříznuté od části svých kořenů, což ho pro další život ovlivňuje podobně nepříznivě, jako když se živému stromu utne jeden z hlavních kořenů. Mnozí dospělí lidé, kteří prošli touto zkušeností, považují tuto ztrátu za své nejhorší životní zranění. Popírání patření je zdrojem velkého utrpení i pro odcizeného rodiče.
- Ztráty energie, zdraví, peněz pro všechny zúčastněné.²¹

K odcizení dítěte s rodičem může dojít v souvislosti s komplikovaným hojením rozvodu. Vysoké riziko vzniku odcizení existuje v atmosféře nezvládnutého partnerského konfliktu, kdy rodiče nedokážou mít spolu dobrý vztah, ani se slušně rozejít.

Odcizení se obvykle týká vztahu s rodičem, který nemá dítě v péči. Může však zasáhnout i vztah s rodičem, který ho v péči má. Pak může dítě „přijít“ o oba rodiče. Odcizení může mít různou intenzitu a mnoho podob. Nejčastěji se projeví problémy v kontaktu s odcizeným rodičem. Tyto problémy mohou být vystupňované až do odmítání jakéhokoli kontaktu s ním.

²¹ Šárka Poupětová, Netrapte se po rozvodu, Grada, 2009

Válka rodičů a válka kolem odcizení

V posledních letech se porozvodové odcizení dítěte s rodičem stává jedním z dobových témat. V naší zemi bývá označováno různými názvy – syndromem odcizení /odmítání/ zavržení rodiče (přeloženo z anglického PAS – Parental alienation syndrome). Můžeme se setkat s řadou rozdílných postojů vůči tomuto jevu, a to nejen u laické veřejnosti, ale i mezi odborníky, kteří se touto problematikou profesionálně zabývají v oblasti psychologické, právní a sociální. Už nejednotnost překladu „syndromu“ je zřejmě projevem rozdílnosti postojů k němu. Diskuze o odcizení bývají plné bouřlivých emocí, bolesti, zraňování, útoků, nerespektování a bezohlednosti. Jako ve válce. Postoje k odcizení oscilují od zlehčování problému až po zneužití „syndromu“ jako další zbraně v rozvodové válce rodičů.

K vášním a rozdílným pohledům na odcizení přispívají ještě další věci. Jednak široká škála možných projevů odcizení od mírné formy vztahových vzdálení až o ztrátu vztahu dítěte s jedním z rodičů. Jednak vysoká nebezpečnost těžkých podob odcizení, které jsou považovány za týrání dítěte a trestný čin i když se těžko prokazuje. Existuje také široká škála situací působících odcizení dítěte. Od situace, kdy je dítě týrané, až po situace, kdy jde o běžnou formu porozvodového neklidu v rodině kolem uspořádání vztahů s dítětem. Tam jsou oběťmi do jisté míry všichni zúčastnění. Málo rizikové porozvodové přestřelky během několika týdnů vymizí a rodiče jsou schopni spolupracovat, domlouvat se, ustupovat, dělat kompromisy, neočerňovat se navzájem před dítětem, nekomplikovat dítěti kontakt s druhým rodičem.

Lze se domnívat, že k vášním kolem odcizení také přispívá situace uvíznutí rodičů v konfliktu. Každý z rodičů vidí situaci jen ze svého úhlu pohledu a odmítá se podívat na to, jak vypadá z druhé stany – očima druhého rodiče a hlavně dítěte. Také se občas můžeme setkat s přístupem: „Nepodařilo se mi ho změnit jako partnera, tak ho donutím se změnit alespoň jako rodiče“.

Odcizení mezi blízkými lidmi v rodině je vždy velmi bolestné. A pokud je bolest navíc řešena válkou, utrpení narůstá. Vzniká nepřehledná situace, ve které všichni trpí a nikdo už přes svoji bolest nevidí, jak se cítí druhý. Není vidět bohužel ani dítě a jeho skutečné potřeby. „Ve válce to přece jinak nejde. Vše je dovoleno. Jde jen o to, za

každou cenu vyhrát“. Ale je možné tuto válku vyhrát? Může být výhra na úkor prohry dítěte a druhého rodiče? Cena, kterou zaplatí dítě i domnělý vítěz je veliká.

Je potřeba rodičům pomoci zastavit válečné tažení a vést je k mírovému vyjednávání. Vždyť jejich dítě je jejich společný zájem. A výhra je možná pouze tehdy, když vyhrají všichni – dítě, máma i táta. I když určitě nebude možné splnit všechna přání a očekávání.

Pokud rodina spolupracuje s odborníky a chce svou situaci pozitivně vyřešit, osvědčilo se v terapii vyhnout se válečnému slovníku (zavržený rodič, programující matka...) a pro zklidnění konfliktu rodičů používat neutrální slova, která popisují realitu bez znevažování a obviňování.

Dítě uprostřed konfliktu rodičů

Dítě je na rodičích závislé. Pokud se ocitne v bitevním poli mezi nimi, je ohrožené. Není chráněno před partnerským konfliktem, nejsou dostatečně zajištěny jeho potřeby. Pokud nemá kontakt s jedním z rodičů, může jeho nepřítomnost prožívat jako opuštění a znejistění. To přirozeně vede k posílení vztahu s rodičem, se kterým žije, který mu v jeho očích „zůstal“.

Dítě se ocitá v situaci vnějšího konfliktu mezi rodiči a vnitřního konfliktu se sebou a svými potřebami. „Když je tatínek zlý a špatný, znamená to, že také já jsem zlý a špatný, když jsem jeho syn? Měl bych se snažit všechno, co je mu podobné ze sebe dostat? Když se mi po tatínkovi stýská a řeknu to mamince, zuří. Znamená to, že jsem špatný, když se mi stýská? Nemohu mamince ubližovat ještě já, tak raději nechci všechno to, co jsem měl s tatínkem rád.“

Dlouhodobé prožívání vnějšího a vnitřního konfliktu je pro dítě neúnosné a nebezpečné. Potřebuje „nějak přežít“. A pokud nemá dostatek ochrany před konfliktem od rodičů, rozhodne se „vyřešit“ situaci krokem, kterého je schopno samo, ale obvykle za něj hodně zaplatí na svém zdraví.

Dítě se může v pudu sebezáchovy ztotožnit s názory, postoji či pocity rodiče, se kterým žije. Vše, co souvisí s druhým rodičem, začne pokřiveně vnímat jako „špatné, škodlivé, nepravdivé, nebezpečné, jedovaté“ a začne se tomu vyhýbat nebo rodiče

odmítat. Takové uzpůsobení mu umožní zdánlivě vyřešit konflikt, ale deformace vztahu dítěte k oběma rodičům se odrazí v jeho pohledu na svět i sebe samého. Musí potlačit citové potřeby vůči „odcizenému“ rodiči (mnohdy i vůči jeho příbuzným) a také část sebe – své identity.

Může zvolit i jiné druhy úniku z rodičovského konfliktu. Mladší děti, které jsou více závislé na rodičovské péči, nemají mnoho zkušeností. Mohou uniknout do samoty a uzavřít se do svého světa. Pak mají nedostatek zkušeností se vztahy, které jim v období dospívání a dospělosti chybí pro navazování kontaktů a vytváření nových vztahů. Pokud je dítě starší, může utéci ke sportu, hudbě, partě, ale také k drogám a různým druhům nepřizpůsobivého chování. Může se také předčasně vrhnout do partnerského vztahu, který bývá obvykle velmi problematický díky nezralosti a závislosti. Nejdražším druhem úniku může být sebevražda dítěte. Naštěstí je toto extrémní řešení výjimečné.²²

Rodič pečující o dítě

Rodič, který s dítětem žije, mnohdy prožívá úzkost ze ztráty partnera. Ta může posílit pouto k dítěti nebo dokonce vytvořit závislost na dítěti. Může vnímat vztah dítěte k druhému rodiči jako ohrožení, neboť se musí vyrovnávat s vlastní samotou a prázdnotou v čase, kdy je dítě s druhým rodičem. Může se dokonce obávat, že o dítě přijde, kdyby mělo s druhým rodičem dobrý vztah. Může se ve skrytu duše bát, že je špatným rodičem, a proto se snaží odstranit všechny situace, kdy by mohl takový signál zvenčí dostat. Žít s velkou úzkostí není snadné.

Kromě uvedených motivů může mít rodič také potřebu pomsty vůči druhému partnerovi a může jej trestat omezením či zamezením kontaktu s dítětem.

Existuje škála projevů, kterými rodič přispívá k odcizení dítěte a popuzuje dítě proti druhému rodiči. Cílem tohoto chování je dostat dítě na svou stranu. Začíná to nechtěnými, možná i neuvědomělými poznámkami, které nějakým způsobem snižují druhého rodiče v očích dítěte. Silnějším nástrojem je již úmyslné chtění dítě ovlivnit, ukázat mu, že „já jsem lepší“. Dalším stádiem je již zlé pomlouvání, špinění, další lhaní a nepravdy. Konečně pak i otevřené vyhrožování, co druhý rodič dítěti udělá, jak bude

²² Šárka Poupětová, *Netrapte se po rozvodu*, Grada, 2009

na něj zlý.... A pro zvýšení věrohodnosti vyprávění, jak byl druhý rodič na dítě zlý již v době, kdy bylo dítě malé. Taková jedovatá masáž někdy trvá tak dlouho, až dítě samo uvěří, že je to pravda. Takové dítě pak při vyšetření u psychologa řekne jako první větu: „Nemám rád tatínka, protože mě bil, když jsem byl malý. Tatínek chtěl i maminku zabít....“ Může tedy v nejhorším případě opravdu dojít k tomu, že dítě druhého rodiče zavrhne, trvale se s ním nechce vídat, trvá na tom, že ho nemá rádo nebo ho dokonce nenávidí. To může trvat dočasně, ale v nejhorším případě celý život.

Odcizený rodič

K odcizení může přispívat také rodič, který s dítětem nežije. Někdy mu v kontaktu s dítětem brání vlastní pocity viny, selhání vztahující se k rozpadu rodiny, bezradnost, jak se chovat v rozvodové situaci a jak reagovat na bolest dítěte. Někdy potřebuje po rozvodu věnovat nějaký čas vlastní existenční stabilizaci a dočasně přerušit s dítětem kontakt. Dítě si může „zmizení“ rodiče ze života vyložit jako opuštění či ztrátu zájmu. První kroky k obnovení kontaktu pak mohou být problematické. V této fázi druhý rodič někdy rezignuje a vzdá se vztahu s dítětem, někdy čeká, až dítě dospěje a kontakt bude snadnější. Jsou ovšem také známy případy rodičů, kteří se pustili do úporného boje za svá „rodičovská práva“ a „práva dítěte“. Tato cesta je do určité míry efektivní, pokud je korektní. Někdy se však zvrhává v pokračování partnerského konfliktu bojem o dítě, jehož skutečné potřeby bývají přehlíženy. V komplikovaných situacích je někdy pro odborníky obtížné rozlišit, co je ještě „dobré pro dítě“, zda zájem rodiče projevovaný opakovanými soudními spory nebo „klid“ za cenu vnímaného nezájmu. Pro rodiče může být rozlišení nad jejich síly.

Odcizení může také vzniknout v situaci, kdy druhý rodič s dítětem neměl dobrý vztah již před rozvodem. Taková situace je obzvláště obtížná. Odcizení začalo před rozvodem a rozvod jej pouze posílil.

Čím déle odcizení trvá, tím obtížnější je opětovné sblížení. Někdy není možné ani v dospělosti dítěte s ním navázat kontakt.

Odcizený rodič má nevýhodnou pozici díky omezené možnosti vlivu na dítě. Zároveň však bývá jediným z původní rodiny, kdo má motivaci i možnost situaci změnit – zabránit rozvíjení odcizení či zmenšit jeho destruktivní vliv. V těžších

případech je k tomu potřeba odborné psychosociální pomoci pracovníků oddělení sociálně právní ochrany dětí (OSPOD). Někdy je dokonce nutné, aby setkávání s rodičem nařídil opatrovnický soud. Setkávání může probíhat s podporou sociální pracovnice jako kolizního opatrovníka či rodinného terapeuta. Podle závažnosti problému na neutrální půdě terapeutického zařízení. V praxi se také osvědčuje přizvání pracovníků neziskových organizací jako je např. Fond ohrožených dětí. Většinou se na ně obrací rodiče s prosbou o pomoc při těchto setkáních. Mohou působit jako mediátoři a napomoci uskutečnit kontakt mezi dítětem a rodičem.

Posouzení a řešení problému

Je velmi důležité pečlivě posoudit, co se v rodině děje, a vyhnout se paušálnímu závěru, že každé odmítnutí dítěte vůči rodiči je projev „syndromu zavrženého rodiče“. Jsou známy případy rodin, kde používání této nálepky paradoxně výrazně přispělo k odcizení. Rámcové posouzení je na kolizním opatrovníkovi, podrobná diagnostika je v rukou soudních znalců. V těchto případech je vždy nutné vyšetření obou rodičů i dítěte.

Pokud již odcizení ovládlo rodinu natolik, že už se z něj nemůže dostat vlastními silami, je nutný ochranný zásah státu. Do situace se vloží pracovníci oddělení sociálně právní ochrany dítěte a opatrovnický soud.

Je považováno přitom za důležité, aby rodina rozuměla své situaci a mohla požádat o přiměřenou pomoc i v mírnějších stádiích odcizení. Tehdy má ještě poradenská a terapeutická pomoc největší efekt.

Pokud je odcizení v rodině rozvinuto v mírné formě a rodiče jsou ochotni ke změně svého výchovného postoje a chování, mohou příznaky odcizení časem samy vymizet nebo k jejich odstranění stačí pomoc širší rodiny, přátel či běžně dostupné rodinné poradenství.

V těžších případech bývá nezbytná specializovaná psychologická odborná pomoc, na kterou rodina může docházet ambulantně. Forma spolupráce může být dobrovolná, pokud jsou oba rodiče alespoň trochu ochotni spolupracovat. Pokud jeden z rodičů není ochoten spolupracovat, může kolizní opatrovník nařídít využití pomoci odborného poradenského zařízení nebo může odbornou pomoc uložit opatrovnický soud

jako rozsudek o „styku dítěte s rodičem v přítomnosti odborníka“. Spolupráci s poradenským zařízením kontroluje a vyvozuje z ní důsledky pro další postup.

U velmi těžkých případů, kdy nejde již o odcizení, nýbrž o „zavržení“, existují pokusy o intenzivní terapii s hospitalizací dítěte na odděleních dětské psychiatrie či pobyty ve výchovných a diagnostických zařízeních pro děti. V průběhu hospitalizace se pracuje s dítětem i s rodiči. V zahraničí existují specializovaná pobytová zařízení pro společnou léčbu dítěte s odcizeným rodičem, tzv. reintegrační centra, v našich podmínkách zatím nejsou běžnou praxí.

Specializovaná odborná pomoc probíhá v součinnosti soudu, orgánu sociálně právní ochrany dětí a specializovaného poradenského zařízení. Smyslem pomoci je zachovat dítěti kontakt s oběma rodiči, cílově v přirozeném prostředí a snížit negativní dopad odcizení na jeho zdraví a zdraví rodičů. Tento cíl není dogmatický, jinak hrozí, že se pomoc rodině může zvrhnout v nástroj institucionalizovaného násilí na dítěti.²³

2.6.3. Syndrom zavrženého rodiče

Do roku 1996 byl syndrom zavrženého rodiče u nás znám jen menší skupině specialistů dětských psychologů a psychiatrů, sledující anglickou odbornou literaturu. U nás však již byla po desetiletí zmiňována škodlivost popouzení dítěte jedním rodičem proti druhému a indikována jak psychology a psychiatry, tak i v rámci rodinně právních sporů před soudy. Jeden z podrobnějších výzkumů v tomto směru (Trnka, 1974) prokazuje přímou závislost stupně maladaptace dítěte na míře jeho popouzení. Jev popouzení dítěte proti druhému rodiči je v západní civilizaci univerzálně znám již dlouhou dobu, odborně byl však popsán až začátkem století dvacátého.

Byl to teprve Američan Richard A. Gardner, který si v 80. letech jako první povšiml a popsal další charakteristiky tohoto jevu a jeho důsledků. Nazval je syndromem zavrženého rodiče. Gardner prokázal, že dítě závislé na jednom rodiči a tímto popouzené proti rodiči druhému si začne vyvíjet vlastní dynamiku postojů vůči tomuto rodiči, kterého nakonec zavrhne. Popouzející, podle Gardnera programující, rodič pak později už nemusí tyto postoje přímo posilovat (tak jako na začátku). Dítě samo všechny své zkušenosti s rodiči dělí do černobílé šablony „hodný rodič – zlý

²³ Šárka Poupětová, *Netrapte se po rozvodu*, Grada, 2009

rodič“ a samo se snaží zalíbit tomu, s kým žije, na kom je závislé a koho má tudíž „raději“. V odborné literatuře najdeme několik definic syndromu zavrženého rodiče, všechny se z velké části překrývají. Cituji jednu z posledních: *„O syndromu zavrženého rodiče hovoříme, dojde-li k vypěstování nekompromisně kladného příklonu dítěte k jednomu – tomu hodnému, milovanému – rodiči a současně k nekompromisnímu zavržení druhého rodiče, toho zlého, nenáviděného. Děje se tak v rámci rodičovských sporů o svěření dítěte nebo o styk s dítětem.“* (Koeppel, Koodje, 1998). Dá se dodat, že dítě ztratilo normální spektrum citů pro oba rodiče. Jedno z důležitých diagnostických kritérií pro syndrom zavrženého rodiče je, že míra obviňování, nenávisli ze strany dítěte je zcela nepřiměřená skutečné vině či nějakému nedostatku zavrženého rodiče. Všechny své poznatky zpracoval Gardner do základní publikace *The Parental Alienation Syndrome* (1992).

O tematiku syndromu zavrženého rodiče postupem času projevila zájem řada dalších profesí: psychologové, manželští poradci, psychiatři, soudní znalci, soudy a advokáti. Tedy ta odvětví, která se věnují také nápravě škod způsobených právě tímto syndromem.

Motivace programujícího rodiče vyplývá převážně z těch horších (destruktivních) stránek lidské povahy, jako je motiv moci, pomsty, trestání, nenávisli a agrese, jimž je dán volný průběh. Dále se zde pravidelně podílejí motivy vysoce pochybné jako „potřeba vnějšího nepřítele“ (na kterého je možné svěst všechny těžkosti a vlastní selhání) nebo egoistická snaha po výhradním vlivu na utváření psychiky „vlastního dítěte“, což nezřídka přejde v pocit vlastnictví i již dospělého dítěte. Rovněž legitimní nárok a přání druhého rodiče nejsou respektovány, ale ignorovány nebo vysmívány.

U dítěte s rozvinutým syndromem zavrženého rodiče dochází i k průvodním důsledkům tohoto jevu a to:

1) Dítě ztrácí téměř vše, co s druhým rodičem souvisí:

- ztráty se týkají hmotných statků, výchovného a vzdělávacího působení, praktické pomoci v různých životních fázích či situacích, zavržený rodič by takovou pomoc svému dítěti rád poskytl. Je k tomu motivován nejen různými společenskými tlaky, ale zejména obecně

známými genetickými mechanizmy. Jeden z projevů v našem vědomí je i silný emocionální zájem na úspěchu svého potomka, jak se říká „své krve“. Tento zájem působí obdobně u matek i otců a samozřejmě i jejich pokrevních příbuzných, byť v menší míře

2) U dítěte se zabrzdí a zdeformuje emocionální vývoj:

- dítě je totiž programováno k potlačení původních pozitivních emocí k nyní zavrhanému rodiči. Navíc, potlačení či vytěsnění emocí pravidelně vede ke vzniku celé škály trýznivých psychopatologických symptomů, které odčerpávají značný díl psychické energie.
- dítě je programováno dávat volný průběh emocím nenávisti, podloženým jen slabými, neopodstatněnými či absurdními argumenty, za úplné absence pocitů viny. Takové programování rovněž zamezí možné korekci, sebereflexi apod. Takto vzniká živná půda pro fanatismus.
- dítěti se podstatným způsobem naruší jeho sebedůvěra, vstíjí se mu totiž do citového života přesvědčení, že jeho druhý rodič je špatný, zlý. Později se dítě v hodinách biologie ve škole dozví o dědičnosti, chromozómech, genech, a tedy také o tom, že přesná polovina jeho genetické výbavy „jeho krve“ je z toho špatného, zlého, veskrze ničemného člověka. Sebedůvěra a sebehodnocení dítěte tak utrpí citelnou a trvalou ránu.

3) U dítěte se zabrzdí a zdeformuje psychosociální vývoj:

- dítěti je totiž odebrán vhodný, tolik potřebný model k převzetí sexuální identity a role. Programuje-li matka, zdaleka nejčastější případ, pak chlapci jsou – mnohdy nevratně – poškozováni v identifikaci s přirozeným mužským vzorem, tedy otcem. Dívkám je ztěžována volba erotického partnera v budoucnosti. Tento je rovněž vybírán podle otcovské předlohy. Programuje-li otec, pak se popsany obraz zrcadlově mění.
- dítěti je narušen vztah k autoritám, snížena schopnost sociální diferenciaci. Je špatné, když dítě začne bez vážné příčiny nenávidět nějakou osobu v relativně neutrálním postavení, např. učitelku

hudby, a když to tak rodiče ponechají. Je však mnohem horší, když se tak děje vůči osobě, která dítě miluje a která je současně jednou ze dvou nejdůležitějších osob, které dítě na světě má. V tom spatřujeme tragický prvek syndromu zavrženého rodiče, naznačující, že programující rodič „jde přes mrtvoly“. Zavržený rodič má vůči dítěti i postavení legitimní autority a později tak dochází u dítěte k narušení vztahu k autoritám vůbec, neboť tento základní modelový vztah je hluboce zpochybněn. Vliv tohoto „tréninku“ působí ještě dál, dítě získá pohotovost obdobným způsobem se chovat i ke všem dalším „nepohodlným osobám“.

- dítěti je znemožněno, aby zažilo tolik potřebný model slušné, civilizované domluvy i za ztížených podmínek mezi dvěma různými stranami. Dítě, které takový model má, je mnohem lépe vybaveno pro svůj budoucí život.
- dítě ztratí významnou část dat k vytváření své identity. Řečeno jinými slovy, ze strany zavrženého rodiče ztratí polovinu informací, odkud pochází, jaké má předky, co dělali, čím vynikli apod. Tyto genealogické informace jsou dítěti upřeny, v nejlepším případě, začne-li programování až když je dítě starší, zůstávají v jakémsi zakázaném území, v němž se pátrání nedovoluje.
- dítě, které původně milovalo oba rodiče, projde zkušeností „programování“ tato jej velmi ovlivní. Vytváří se tak u něj „falešné já“, nepravé a zdeformované jádro vlastní osobnosti, což jej celoživotně poznamenává.²⁴

Při syndromu zavrženého rodiče se dítě stává jak nástrojem pomsty, tak i jeho obětí. Programujícím rodičem je soustavně naváděno proti tomu druhému, je mu tzv. „vymýván mozek“, což jej negativně ovlivňuje do budoucnosti. Tím, že je programováno proti druhému, stává se nástrojem pomsty, protože toho druhého rodiče odmítá. Odmítá se s ním stýkat, odmítá se stýkat s jeho rodinou, která tímto velmi trpí. Zvláště prarodiče, kteří s ohledem na svůj věk těžce nesou odloučení od milovaného vnoučete. V jejich případě se projevuje syndrom zavrženého rodiče obzvláště tragicky,

²⁴ Bakalář Eduard, Novák Daniel, Syndrom zavrženého rodiče v České republice – článek

protože na nápravu již nemusí být prostor. Dítě pak přichází o projev jejich lásky a vše co k ní patří.

Dítě začne mít naprostý nedostatek ambivalence. Všechny mezilidské vztahy, vztah rodič-dítě nevyjímaje, jsou ambivalentní. Tyto děti však vše vidí jen schematicky, černobíle. „Nenáviděný“ rodič je zcela špatný, zatím co „milovaný“ rodič je zcela dobrý. Většina dětí normálních i trpících rozličnými psychiatrickými problémy, je schopna uvést kladné i záporné rysy každého z rodičů. Toto ovšem neplatí u dětí se syndromem zavrženého rodiče. Tyto děti odrecitují dlouhý výčet špatných vlastností „nenáviděného“ rodiče, ale obvykle si nevzpomenou na žádnou z jeho kladných vlastností. Stejně tak uvedou jen chválu na „milovaného“ rodiče. Přitom nyní zavržený rodič se mohl dříve velmi zodpovědně věnovat jejich výchově a mohlo je po řadu let svazovat velmi silné pouto. Ukázka citace z knihy toho může být důkazem.

„Nenávidění rodiče mi často ukazují fotografie, které jsou jasně dokazující, že k dítěti měli radostný a hluboký vztah plný vzájemné lásky. Vzpomínky na tyto zkušenosti však jakoby u dětí zcela zmizely. Když dítěti tyto fotografie ukážete, dělá, že si na nic takového nevzpomíná nebo že obrázky jsou zfalšované: „Bylo to tam s ním hrozné. Usmíval jsem se, protože mě k tomu donutil. Řekl, že jinak mě uhodí“, „Bila mě, abych s ní šla do ZOO“.²⁵

Tato amnézie na všechny příjemné události před rozvodem je dalším příkladem nedostatku ambivalence. Právě naprostá jistota, s jakou děti rodiče odsuzují, zpochybňuje platnost jejich proklamované nechuti. Právě tento zkreslený pohled na věc může do budoucna dítěti velmi uškodit a vzbudit v něm absolutní nezájem o pocity „nenáviděného“ rodiče. Mnohdy se můžeme setkat s plnou absencí vděku za dary, alimenty nebo jiné projevy zájmu a lásky. Tyto děti si také často chtějí být jisty, že odcizený rodič v poskytování alimentů pokračuje. Nechtějí jej sice vidět, ale alimenty pro něj berou jako trest, který musí plnit. Nejlepším příkladem tohoto fenoménu je dítě, které se vědomě účastní, spolu s matkou, na falešném obvinění otce ze sexuálního zneužívání. Mnohdy otec skončí ve vězení a dítě tak pomůže zruinovat jeho život.

Nedostatek pocitu viny v tomto případě není jen ukázkou kognitivní nezralosti (jako tomu bývá u malých dětí), ale naznačuje, že děti mohou být naprogramovány až

²⁵ Gardner A. Richard, Syndrom zavrženého rodiče, s. 23, MPSV Praha, 1996

k takovému stupni krutosti, že se stanou zcela imunními vůči jakkoliv hrozným důsledkům svého chování. Zde se nabízí otázka jak se takto „postižené“ dítě pak chová v dospělosti?²⁶

Syndrom zavrženého rodiče nemusí rozvíjet jenom matka, ale vzhledem k tomu, že ve většině případů je dítě svěřeno do její péče, je to právě ona. Jsou, ale také případy, kdy bývá tímto rodičem otec a situace se zrcadlově opakuje. Ve všech případech je dítě jak nástrojem pomsty, tak zároveň obětí, protože škody napáchané na psychice bezbranných dětí se jen těžko napravují a někdy se nenapraví vůbec.

Je také nutné uvést, že ne všichni odborníci, kteří se zabývají touto tematikou, se přiklání k prezentaci syndromu zavrženého rodiče, tak jak jej popsal R. A. Gardner. Je řada odborníků, kteří s tímto názorem nesouhlasí. Cituji názor PhDr. Tomáše Nováka, psychologa: „*Název syndrom zavrženého rodiče je český ekvivalent „Parental Alienation Syndrom (PAS)“.* Termín začal používat v osmdesátých letech minulého století americký psychiatr R.A. Gardner. Charakterizoval jej jako „poruchu, v jejímž rámci jsou děti nutkavě zaujaty devalvací či kritikou rodiče“. V realitě to vypadá tak, že dítě se nekompromisně přiklání na stranu „hodného“ rodiče. To je doprovázeno nekompromisním zavržením „zlého“ rodiče. Tzv. „hodný“ rodič nekompromisně programuje dítě proti druhému z rodičů. Někdy se v této souvislosti používá i termín „psychologický únos“.

Programující rodič namluví dítěti informace, na jejichž základě je druhý rodič zavržen až k nenávisti. V lepším případě je vnímán jako lhostejná osoba. Jde o důsledek tzv. vymývání mozku. Účel světlí prostředky a stokrát opakovaná lež se stává pravdou. Pod tlakem okolností dítě rodiči, s nímž žije a na němž je zcela závislé, bezvýhradně věří.

Po poměrně vlídném přijetí v počátcích odborné prezentace syndromu se nyní objevuje poměrně tvrdá kritika. Název „zavržení“ je příliš emočně sycený, vhodnější by bylo hovořit o „odcizení“. Syndrom je termín psychiatrický, leč PAS v klasifikaci nemocí není. Patologické syndromy mají být léčeny, ale koho zde léčit?

²⁶ Gardner A. Richard, Syndrom zavrženého rodiče, MPSV Praha, 1996

Dítě je obětí, viníky jsou rodiče, tj. třeba v odlišné míře, ale oba. I dítěti „odcizený“ rodič činil určité chyby. V dané souvislosti lze vzpomenout na výrok klasika – profesora Z. Matějčka: „To nejlepší, co může muž pro své dítě udělat, je učinit jeho matku šťastnou.“ „Zavržených“ mužů je devětkrát více než takto postižených žen. Že by celá situace byla jen důsledkem toho, že nedokázali udělat „to nejlepší pro své dítě“?

„Přijít o dítě“ je prohra a tu postižený rodič obvykle racionalizuje. Vidí pak programování i tam, kde není. Na PAS se údajně vymlouvají členové militantních, zejména otcovských organizací.²⁷

Mgr. Michaela Žáčková, ve svém článku na dané téma uvádí: „V odborné literatuře můžete najít mnoho článků o syndromu zavrženého rodiče (dále také SZR). Nikde jsem však nečetla nic, co by nemohlo být pouhou teorií, stavějící na nejistých základech. Jestliže se syndrom zavrženého rodiče pokusíte aplikovat v praxi, zjistíte, že nic není tak jasné, jak se zdá.

Rodiče, kteří se rozcházejí, řeší, komu budou po rozvodu svěřeny děti. Často se mluví a píše o tom, jak v naší republice jsou děti svěřovány do péče matek. Je to údajně pozůstatek komunismu, starých zvyků a zkostnatělosti systému. Zamysleme se nad tím, že čísla nikdy nemluví o tom, kolik otců děti do své péče chce. Z mojí praxe sociálního pracovníka dobře vím, že převážná většina otců vůbec neuvažuje o tom, že by měla svůj životní styl přizpůsobit pravidelné péči o děti.

Syndrom zavrženého rodiče jako první popsal R.A. Gardner. Jedná se o uměle vytvořenou nenávist popouzením jednoho z rodičů druhým. Na rozdíl od Gardnera si nemyslím, že definice tohoto syndromu je tak jednoznačná. Obzvláště klasifikace lehkého, středního a těžkého stupně syndromu zavrženého rodiče je velmi zavádějící. Z mého pohledu bych tento syndrom klasifikovala jiným způsobem. Domnívám se, že není podstatná razance odmítání dítěte, ale vznik a příčina, která pak v důsledku může toto odmítání vystupňovat.

²⁷ Novák Tomáš: článek Mají něco společného „Stockholmský syndrom“ a trauma zavrženého rodiče“, Právo a rodina 1/2010, Linde Praha

Rozlišila bych tedy tyto příčiny syndromu zavrženého rodiče:

- 1. Rodič byl zklamán druhým rodičem, po rozchodu je plný nenávisti a záští, lítosti sama k sobě a dalších emočně vypjatých pocitů. Tyto pocity v něm vzbuzují **vztek a nenávist a toto zcela vědomě přenáší na dítě**. Jedná se o zhmotnění myšlenky: „Proč já opuštěný mám trpět a ty se máš radovat? Trp také. Ublížit Ti můžu pouze prostřednictvím dětí, tak to dělám“*
- 2. Rodič byl zklamán druhým rodičem, po rozchodu je plný nenávisti a záští, litování sama sebe a dalších emočně vypjatých pocitů. Tyto pocity v něm vzbuzují **vztek a nenávist a toto nevědomě přenáší na dítě**.*

Syndrom zavrženého rodiče pracuje s neměnným prostředím s neměnnými rodiči, neměnnými dětmi. Měří nezměřitelné. Setkala jsem se s tím, že dítě, které mělo prokazatelně znaky, které Gardner uvádí, otce zavrhovalo pro jeho neadekvátní hrubé chování. Jak rozlišit, co je pravou příčinou navržení? Zda se jedná o názor získaný zkušeností, nebo přenesené vnímání druhého rodiče? Dítě, které již je rozumově vyspělé, si na své rodiče může vytvořit vlastní názor, a přestože je ovlivňováno jedním z rodičů, dokáže samo posoudit chování rodičů, zvláště pokud je vybočující z normálu.

To se pochopitelně netýká menších dětí, které žijí v uzavřeném prostředí své rodiny a nemají možnost adekvátního posouzení. Myšlenka SZR je unikátní, zajímavá a domnívám se, že na základě Gardnerových prací by bylo možné pokračovat ve výzkumech. V České republice je málo organizací, které se tomuto problému věnují, možná i proto, že se jedná o mezioborovou problematiku, ale s přibývajícím počtem rozvodů bude potřeba pomoci u problémových styků rodičů s dětmi narůstat.²⁸

Je pravdou, že názory na tuto problematiku se různí. Je také třeba si uvědomit, na jakém základě k zavržení rodiče dochází. V rodinách, kde dochází k násilí a jsou-li zde děti, které již tuto situaci plně chápou, po rozvodu mohou agresora úplně zavrhnout. Nechtějí se stýkat s člověkem, který jim a jejich matce (otci) soustavně ubližoval. Tady se velmi těžce navazují zpřetrhané vztahy. Rodič se sklonem k agresivnímu jednání je

²⁸ Žáčková Michaela. Článek Syndrom zavrženého rodiče – nejistá teorie, Právo a rodina 6/2008, Linde Praha

dítětem zavržen. Také může dojít k tomu, že dítě je v dospělosti samo agresivní, protože tento model si přenáší z původní rodiny.

Gardner uvádí, že: „...syndrom zavrženého rodiče je použitelný jen tehdy, kdy rodič nedal důvod k tomu, co by u dítěte mohlo vyvolat oprávněnou nenávisť....“ a „...pokud prokazatelně existuje zneužívání, potom je nepřátelství dítěte oprávněné a koncept syndromu zavrženého rodiče není platný...“.

K tomuto se vyjadřuje ve svém komentáři PhDr. Branislava Vargová, která říká: „Gardner uvádí řadu průvodních jevů dětí, které trpí syndromem zavrženého rodiče. Jsem si vědoma toho, že tyto charakteristiky mohou vystihovat situaci dětí, jež jsou skutečně popouzeny jedním rodičem vůči druhému. Ráda bych zde však poukázala na několik momentů, které mohou podpořit tvrzení, že v případech kdy jsou děti svědky domácího násilí vůči matkám, není třeba žádného popouzení, ale děti samy odmítají kontakt s násilným otcem, protože se ho bojí. Kontakt s ním jim připomíná traumatizující zážitky a nejedná se u nich tedy o výše zmíněný syndrom²⁹“.

Já sama ze své praxe sociální pracovnice mohu uvést, že jev, ať jej nazýváme syndromem zavrženého nebo odcizeného rodiče existuje. K tomuto názoru se přikláním po nedávné zkušenosti s jedním případem, kdy matka desetiměsíční dcery před soudem uváděla, že není schopna akceptovat styk dcery s otcem nikde jinde než na neutrální půdě jednoho mateřského centra nebo u nich doma. Jiná možnost styku dle jejího názoru neexistuje. Na dotaz soudkyně, zda je otec schopen se o dceru postarat, tato odpověděla, že není. Ale v začátcích jejich manželství otec běžně pral, vařil, staral se o domácnost.

Vzhledem k tomu, že v současné době probíhá styk pouze jedenkrát za čtrnáct dnů, v délce jeden a půl hodiny matka tvrdí, že otec je pro dceru cizí člověk a že u ní nevidí ten rozzářený obličej, jako když vidí ji nebo babičku (matku matky). U tak malého dítěte je to dlouhá doba a otec nemá možnost navázat s dcerou užší kontakt. Domů si otec dceru vzít dle matky nemůže, protože je tam zima, neútulno a nepřátelské prostředí, které by dceru dle matky psychicky poškodilo.

²⁹ Vargová Branislava, článek „Syndrom zavrženého rodiče“ jako problematický termín, právo a rodina 3/2006, Linde, Praha

Ze zprávy sociální pracovnice, která v rodině otce prováděla šetření, bylo zjištěno, že dům otce je nadstandardně vybaven, vše pro dítě je zde nachystáno. Bylo zde teplo a útulno.

Matka neustále u soudu poukazovala na zdravotní stav dcery, která není údajně schopná cestovat, na neschopnost otce se postarat o dítě a celou dobu tvrdila, že ona bránit ve styku nechce, ale pouze za ní daných podmínek.

Myslím si, že takových případů je jistě celá řada. Také nejsem jednoznačným zastáncem toho, že programujícími jsou převážně matky, což také dokazují i mnou použité kazuistiky. Ale je nutné velmi pečlivě diagnostikovat, zda se skutečně jedná o tento syndrom. Jak praxe ukazuje, ne všechny případy sem patří. Také si myslím, že tato problematika je velmi individuální a práce s těmito rodiči velmi náročná a stresující. Bohužel praxe ukazuje, že z velké lásky se rodí velká nenávist a nástrojem této nenávisti se stává bezbranné dítě. Je možno také polemizovat nad tím, zda se stává nástrojem pomsty nebo obětí války rodičů. V každém případě to zanechává na citlivé dětské duši nesmazatelné šrámy, které se možná nikdy nezahojí.

3. Kazuistiky případů

Nyní uvedu dva případy aktů pomsty matky otcí dětí, tak jak byly převzaty z médií.

Případ 1 (Rakousko, zjištěn říjen 2005, medializován až únor 2007)

Tři sestry, Viktorie (15), Kateřina (19) a Elizabeth (21) byly vězněny svoji matkou ve sklepě rodinného domu v Poestlingbergu v Rakousku po dobu 7 let. Byly objeveny, když policie vnikla do domu po opakovaných hrozbách souseda, že bude žalovat radnici. Soused radnici opakovaně upozorňoval na podezření, která choval, ale radnice byla netečná.

Podmínky ve sklepě byly hrozné, žádná tekoucí voda, jediná žárovka, okna trvale zakrytá. Na některých místech sklepa byla vrstva odpadků a exkrementů až jeden metr vysoká.

Po osvobození měly dívky bílou kůži, nevydržely na denním světle. Po dobu sedmi let měly dívky kontakt jen se svou matkou, jejich jazyk byl po této době velmi omezený a téměř nesrozumitelný. Údajně hovořily s myškami.

Nejstarší dívka nemá naději na uzdravení, je těžce podvyživená, stojí pouze na jedné noze a často propuká v pláč. U mladších dívek bude trvat léta než se něco zlepší. Waltraud Kubelka, terapeut, který má dívky v péči, sdělil, že psychosociální a fyzický vývoj dívek je katastrofální.

Otec dívek (Andreas M.) je soudcem v Linzu, po rozvodu manželství žádal příslušný soud celkem devětkrát o kontakt s dcerami, neviděl je ani jednou. Matka dívek jako právnička dovedla soudem nařízený styk zmařit. Školní inspektorát přesvědčila, že dívky vyučuje doma sama.

Jméno matky média neuváděla, jedna z novinářek uvedla, že je to z důvodu, aby matka neměla potíže, kdyby se chtěla vrátit do společnosti.³⁰

³⁰ Volně podle www.timesonline.co.uk/tol/news/world/europe/article_1368918.ece?print=yes&randnum

Případ 2 (ČR, k vraždě Honzika došlo 9. 12. 2007, soud se konal v srpnu 2008)

Vrchní sod potvrdil vyjimečné tresty za vraždu Honzika Rokose. Chlapcova matka Antonie Stašková, putuje za mříže na 24 roků. Její druh Pavel Grepl dostal 20 let vězení. Dvojice chlapce zabila dvěma ranami nožem do hrudi a dušením.

„Motivem činu byla nenávisť k otci dítěte. Pomsta potlačila základní mateřský pud chránit dítě“, četla soudkyně z původního rozsudku Krajského soudu v Ústí nad Labem.

Matka se podle soudu svého syna nejdříve pokusila zabít vpíchnutím vzduchu injekční stříkačkou do žil. Grepl chlapce držel, aby se nebránil. Když injekce syna nezabíla, matka ho dvakrát bodla do hrudi nožem. Chlapec prý ještě několik desítek minut žil, údajně sténal a nařikal. Grepl ho pak rukou zadusil.

S matkou svého syna se seznámil otec v roce 2001. Byla jeho sousedkou. V bytě bydleli kromě Rokose a Staškové ještě její bratr Jiří Hašler a Pavel Grepl, s nímž Stašková před tím přes devět let žila. V té době vše fungovalo. V prosinci 2002 se narodil jejich syn Honzik. a Hašler s Greplem se odstěhovali. Vztah podle Rokose fungoval dobře do roku 2005, kdy musel pracovním odjet do zahraničí. Tehdy prý začaly obtíže. Stašková se s ním rozešla a vrátila se ke Greploví.

V roce 2006 se otec dítěte seznámil s nynější přítelkyní a matce navrhoval střídavou péči. Matka byla proti. Nedovolila otci syna odvést ani na víkend. O jejich syna se ale především staral Grepl. Nakonec otec požádal o změnu výchovy.

Matka uvedla, že Honzika pokaždé natáčela, když jej vracela otci. Schválně dítě při odchodu dráždili, aby plakalo a oni měli pro soud důkaz, že Honzík být u otce nechce. Soud, ale tyto záběry nepovažoval za věrohodné a chlapce svěřil do péče otce. Stašková si jej krátce poté vzala na víkend a už ho nikdy nevrátila....³¹

³¹ Volně podle <http://zpravy.idnes.cz> ze dne 13. ledna 2009

Případ 3 (ČR, vybráno ze spisů OSPOD)

Na počátku případu v roce 2006 jsou čtyři děti Lucie (21), Aneta (20), Marika (18) a Jirka (11). Rodiče zrušili společnou domácnost v červnu roku 2006. V prosinci téhož roku žádá otec o svěřeni dětí do své péče, protože matka opustila společnou domácnost, odstěhovala se na ubytovnu svého zaměstnavatele a dle jeho slov o děti nejeví zájem. V průběhu letních prázdnin za ní odešly bydlet dvě dcery – Marika a Aneta. Marika se k otci vrátila 10. listopadu 2006. Aneta zůstala u matky. Dle otce děti o styk s matkou nestojí, Lucie ji nenavštívila vůbec, Jirka asi dvakrát. Otec žádá o úpravu styku následovně: nezl. Lucie, Marika a Jiří se svěrují do péče otce a nezl. Aneta do péče matce. Každému z rodičů stanovit výživné.

Matka podává prostřednictvím své advokátky protinávrh, ve kterém sděluje, že otec ji ze společné domácnosti vyhodil i s nezl. Anetou a Marikou. Matka žádá o svěření nezl. Anety a Mariky a nezl. Lucie a Jiří by měli být svěrujeni otci. Tento, dle matky, vždy dělal mezi dětmi rozdíly a tyto děti upřednostňoval na úkor ostatních.

Do rozhodnutí soudu děti střídavě pobývají u otce i matky. Jsou zde signály o tom, že otec tvrdí, že matka děti proti němu záměrně popouzí. Nakonec nezl. Marika odchází od matky a nechce se s ní stýkat. Soc. pracovníci tvrdí, že matka před ní souloží. Dále, ale uvádí, že se jí po mámě stýská. Z jakého důvodu matku nenavštěvuje, Marika nedokáže uvést, sklopí hlavu a pokrčí rameny, posléze uvádí, že nechce ublížit tátovi.

Aneta, která zůstala i nadále bydlet s matkou se s otcem nestýká, tento o ni nejeví žádný zájem. Při pohovoru sdělila, že Jirka zůstal u otce, který jej přislíbil do týdne vrátit matce.

Celá situace rozebrána s právním zástupcem otce, který se snaží opakovaně rodinnou situaci s otcem rozebrat a sděluje, že by připadala v úvahu střídavá péče. Mezi rodiči sice existuje určité napětí, ale v případě ochoty obou rodičů by tato varianta stála za úvahu. Oba rodiče pozváni na pracoviště sociální pracovníce za účelem dohody mezi nimi.

Matka sděluje aktuální skutečnosti: v této době bydlí neustále na ubytovně s nezl. Anetou. Jirka je od soboty 2. května u otce, v pondělí 13. května přijela nejstarší dcera

Lucie pro jeho věci a sdělila matce, že se k ní Jirka již nevrátí. Údajně o tomto informoval i soc. pracovníci. Toto otec popírá a sděluje, že matka o syna nejeví zájem, že jej hledala až večer. Jirka se údajně sám k matce vrátit nechtěl. Otec uvádí, že matka neskýtá záruku řádné péče o děti (údajně navazuje známosti s muži, navštěvuje taneční zábavy, apod.), její bytové podmínky jsou nevyhovující a on trvá na svěření Mariky a Jirky do své péče. Otec uvedl, že obě děti se v tomto směru vyjádřily. On jejich přání respektuje. K tomuto matka uvedla, že tvrzení otce se nezakládá na pravdě, její péče o děti byla vždy řádná (toto dokazují i posudky z obce). Naopak otcova péče o děti není řádná, tato převážně spočívá na jeho matce, která bydlí ve stejné obci – otec je pracovně vytížen, volný čas tráví převážně v místním pohostinství. Zároveň matka navrhuje, aby Jirka s Marikou byli svěřeni do její výchovy. Co se týče dcery Anety, tuto chce matka také svěřit do své péče. S tímto otec souhlasí.

Uzavření dohody mezi rodiči o svěření dětí do péče je naprosto nereálné. Rodiče nejsou schopni se oprostít od svých averzí vůči tomu druhému. Neustále se osočovali z toho, jak ten druhý vede neuspořádaný způsob života, jak tento na děti působí apod. Otec slovně atakuje matku tím, že tato se nestydí souložit před očima dětí (Policie ČR Obvodní oddělení Konice nařčení otce řádně prošetřila, přičemž neshledala, že by ze strany matky byla naplněna skutková podstata trestného činu). S tímto otec seznámen, ale on trvá stále na svém. Situace mezi rodiči se začala vyhrocovat, museli být neustále usměrňováni a k žádné konstruktivní dohodě nedošlo. Matka se s Marikou stýká tajně, ale vidí na dceři, že se něčeho bojí. Syn k ní jít nechce. Otec stále tvrdí, že děti proti matce nepopouzí a návštěvy jim nezakazuje.

Dne 25. června 2007 je vynesena rozsudek tohoto znění: nezl. Aneta se svěřuje do péče matky, nezl. Jirka a Marika se svěřují do péče otce. Otcí není stanoveno výživné a matka má za povinnost platit výživné ve výši 750,- Kč. Na zletilou Lucii, která zůstala u otce, částku 1 000,- Kč. Dále je soudně upraven styk k nezl. Jiřímu. Matka je oprávněna se s nezl. Jiřím stýkat po dobu před i po rozvodu vždy každý sudý týden v roce od pátku 17:00 hodin do neděle do 17:00 hodin. Dále 25. 12. Od 10:00 do 18:00 hodin každého roku a v době letních prázdnin 14 dní v měsíci červenci a 14 po sobě jdoucích dní v měsíci srpnu. Otec se zavazuje syna na styk s matkou připravit a nezletilého matce vždy včas a řádně v místě bydliště předat. Tento rozsudek nabyl právní moci.

Již v září stejného roku si matka stěžuje na malý styk s dětmi. V lednu 2008 se matka dostavila na OSPOD a sdělila, že otec naprosto nedodrží rozhodnutí soudu stran styku matky s nezletilým Jiřím. Tento se snaží již hned od počátku pod různými záminkami zmařit. Matce buď otec tvrdí, že syn s ní odejít nikam nechce, on jej tedy nebude k ničemu nutit, případně matce otec vůbec neotevře, nechává se zapírat apod. K poslednímu styku dle rozhodnutí soudu mělo dojít minulý víkend od 11. 1. Do 13. 1. 2008. Po příjezdu matky do místa bydliště dětí zde byla zastížena nejstarší dcera rodičů, Lucie, která uváděla, že podle ní není tento víkend sudý, proto jí Jirku nevydá, ať si přijede příští týden. Vzhledem k tomu, že situace je stále neměnná, obrací se proto matka na OSPOD stran sepsání návrhu na výkon rozhodnutí o úpravě styku s nezletilým Jiřím. Dále matka sděluje, že si našla přítele, u kterého i s dcerou Anetou bydlí. Dále matka předkládá kopii Stížnosti na porušování rozhodnutí dle rozsudku ze dne 27. 12. 2007 a kopii Úředního záznamu o poučení osoby o návrhovém přestupku ze dne 3. 1. 2008.

Otec je výzvou soudu vyzván k řádnému plnění soudního rozhodnutí. Je také upozorněn, že pokud nebude toto rozhodnutí plnit, přistoupí soud k ukládání opakovaných pokut do výše až 50 000,- Kč.

V měsíci březnu 2008 se matka obrací s žádostí o pomoc na Fond ohrožených dětí. Pracovnice Fondu se spojily s pracovištěm OSPOD a přislíbily asistenci u styků matky se synem. Z každého neuskutečněného tyku podávají zprávu. Otec matku vulgárně před synem napadá. Jirka je v obležení otcovy rodiny, všichni členové jsou slovně agresivní. Jirka stojí, oči má sklopené a tvrdí, že s matkou jít nechce. Matka je z těchto návštěv velmi otřesená, celou situaci špatně snáší. Neví, zda pokusy vidat syna nemá vzdát, jestli ho tyto výstupy netraumatizují. Při dalších pokusech o styk za asistence Fondu ohrožených dětí to vypadá stejně. Rodina i samotný otec jsou velmi vulgární, dělají divadlo celé vesnici, sprostě uráží, jak matku, tak i pracovnice Fondu.

Na základě těchto zkušeností byl otec předvolán na pracoviště OSPOD, aby se k těmto skutečnostem vyjádřil. Otec uvádí, že chlapec se s matkou odmítá stýkat. On sám popírá, že by syna k něčemu takovému naváděl. Otec dále tvrdí, že chlapec mívá po odjezdu matky velmi špatnou náladu, je smutný a někdy to trvá až dva dny. Myslí si, že když syn toto těžce nese, neměl by se s matkou stýkat. Dále uvedl, že matka dětem nedala žádné dárky k vánocům.

Poté předvolána matka, seznámena s podstatnou částí protokolu, který byl sepsán s jejím bývalým manželem. K tomuto uvádí, že není pravdou, že by syna nenavštěvovala až do 25.12, jak uvádí otec. Ale při předchozích pokusech o návštěvu nikdo neotevřel. Dále matka uvádí: „Vzhledem k tomu, že jsem na návštěvách byla sama nebo s bratrem nemohu toto dokázat.“ K otcově tvrzení o dárcích matka uvádí: „Pokud jsem dětem něco dovezla, tak otec to vyhodil, pak tvrdí, že dětem nic nedala.“

Následují zprávy Fondu ohrožených dětí o neuskutečněných stycích matky se synem, všechny jsou v podstatě stejné. Vulgarismy otce a jeho bratra na adresu matky a pracovníc Fondu. Dále pak Jirkova odmítavá reakce, že s matkou nikam nepůjde.

V květnu 2008 dochází k pohovoru sociální pracovníce s dětmi na neutrální půdě školy. Z pohovoru s Jirkou vyplynulo, že tímto stavem velmi trpí. O mamince doma mluvit nesmí, povídá si o ní pouze s Marikou, ale tajně. Jeho největším přáním je, aby oba rodiče byli zase pohromadě. Má je oba rád. Dále Jirka prozradil, že dostal od maminky dopis, ve kterém mu píše, že ho má velmi ráda. Dopis má doma schovaný a otci o něm neřekl. Pohovorem s Marikou bylo zjištěno: z počátku rozhovoru se Marika snažila sdělit, že matku vůbec nepotřebuje. Po delším povídání připustila, že si s Jirkou o mamince povídá a že se jí po ní stýská. Marika o některých návštěvách matky u nich doma nevěděla, protože v té době byla někde venku. Myslí si, že za nimi matka nejezdí. Což jsem se jí snažila vyvrátit. Dále Marika sdělila, že se o matce doma bavit nesmí, protože vidí, že si to otec nepřeje. On sám jim tvrdí, že pro ně dělá všechno a všechno jim dává, tak mají být s ním.

Zatím tento případ dospěl k usnesení okresního soudu, který otci uložil pokutu za styky mezi nezl. Jiřím a matkou, které se bezdůvodně neuskutečnily ve výši 2 000,- Kč za každý nerealizovaný styk, tedy celkem 10 000,- Kč. Otec se odvolal a jeho dovolání bylo Krajským soudem zamítnuto.

Matka podala soudu návrh na změnu výchovy, aby byl nezletilý Jiří svěřen do její péče. K projednání návrhu zatím nedošlo.

Případ č. 4

Matka věk 35let, středoškolačka, pracující v reklamním odd. velké zahraniční firmy na výrobu sanitárního zboží,

Otec věk 37 let, Ing., zahradník, vlastník prosperujícího zahradnictví

Jovanka, 10 let, ve škole velmi aktivní, úspěšná ve 3 kroužcích

David, 6 let, nastupující do 1. třídy

Matka během mateřské dovolené pracovala v květinářství manžela, pomáhala v zahradnictví. Manžel zajišťoval rodinu finančně, na rozdíl od své manželky viděl jako zásadní problém prosperující rodinu, matku jako reprezentativní manželku a obětující se matku. Jeho manželku však zahradnictví neuspokojovalo, jako vystudovaná grafička se realizovala v různých grafických drobnostech, případně výtvarných technikách, které prodávala v rámci obchodu s květinami. V rodině dle dětí byla maminka ta, co rozhodovala, byla podnikavá, vymýšlela aktivity pro děti. Otec se podřizoval, přestože byl majitelem firmy, realizoval spíše v rodině než ve firmě. Problém zásadnějšího charakteru se rozhořel v okamžiku, kdy matka odmítla v rodinné firmě dále pracovat a přijala (po vyhraném konkurzu) místo, o kterém otec nevěděl. Otec nedokázal pochopit její rozhodnutí a od samého počátku to vnímal jako zradu. Velmi se snažil, aby matka své rozhodnutí změnila. Děti si často bral bez jejího vědomí ze školy a ze školky a odjížděl s nimi na několikadenní výlety. Ke zhoršení situace došlo v okamžiku, kdy matka začala jezdit na služební cesty a později i s ohledem na výši jejího příjmu. Firma otce začala stagnovat, příjmy matky stoupaly. Otec dětem neustále tvrdil, že maminka chce pracovat a ne být s nimi a proto je tatínek nikdy neopustí, protože děti již nikoho jiného nemají, jen tatínka. Situace gradovala v partnerskou krizi, kdy matka realizovala mimomanželský vztah. Podala návrh na rozvod a v té době došlo k zintenzivnění „boje“ o přízeň dětí. Otec zintenzivnil svá tvrzení vůči Jovance, která nastupovala do puberty tvrzením, že maminka má raději jiného pána, se kterým bude mít určitě další děti, pokud se tak stane, že to bude důkaz pro Jovanku, že tatínek měl pravdu a maminka Jovanku a jejího bratra nemá ráda. Po rozvodu otec nechtěl pouštět děti k matce, protože měla malý byt a dle jeho názoru by se musely děti v prostoru uskromňovat, později je odmítal

u matky nechávat přes noc, protože žila s přítelem a tvrdil, že by děti byly svědky nevhodných scén atd.

Oba rodiče velmi často navštěvovali orgán sociálně právní ochrany dětí a snažili se zajistit podporu pro svoje rozhodování. Vzhledem k tomu, že otec byl ten, kdo o děti vzorně pečoval, neopustil rodinu, zrušil svoji firmu, aby měl čas na péči o děti, na rozdíl od matky, která se věnovala kariéře, odešla od manžela a žije s mladším partnerem, byl si naprosto jistý vztahem dětí i rozhodnutím soudu. Jovanka však začala častěji navštěvovat matku, uváděla, že je u matky větší klid, že si tam může hrát sama a matka ji nevidí jako malou holčičku. S otcem musela být Jovanka neustále, nemohla se sama ani stýkat s kamarádkami, co kdyby se viděla s matkou. Jovanka začala situace řešit tím, že za matkou utíkala ze školy, až záškoláctví ukázalo na problémy, které v rodině dlouhodobě byly. Tři roky otec velmi odmítal Jovančiny problémy, které dával do souvislosti s psychikou dcery v důsledku rozvodů rodičů. Jovanka byla v důsledku záškoláctví umístěna do diagnostického ústavu, otec tuto skutečnost přičetl na vrub matce, Jovanka je sice nešťastná, ale tvrzení otce přijala za své. Bratr David strach z matky zatím nepřekonal. Žije s otcem, navštěvuje základní školu. Před setkáním s matkou utíká, ve městě přechází na druhou stranu vozovky. Ve škole odmítl napsat slohovou práci na téma moje maminka s odůvodněním, že žádnou nemá.

V současné době je matka znovu provdaná, snaží se o kontakt s dcerou v diagnostickém ústavu. Jovanka kontakt s matkou odmítá.

Závěr

Je smutnou pravdou, že rozvod v moderní době postihuje čím dál tím víc rodin. To, co bylo ještě před desítkami let společností vnímáno jako opovržením hodné či přímo nemožné, je dnes čímsi běžným. Jakkoliv ale v tomto směru ubylo předsudků a přibýlo možností, rozvodové řízení a život po rozvodu s sebou přináší mnohá úskalí.

Rozvod jako každá ztráta bolí. Potřebuje svůj čas a své kroky k hojení. Pokud se hojí bez komplikací, nemusí si z něj rozvedení partneři ani jejich děti odnést trauma a nežádoucí následky do dalšího života. Pokud se hojení komplikuje, a o tomto pojednává moje práce, přináší „záněť“ na duši či na srdci větší rizika následného zraňování pro rozvádějící se či rozvedené partnery i jejich děti. Zvláště tehdy, když se jeden partner s křivdou nevyrovná a začne se prostřednictvím svých dětí mstít tomu druhému.

Porozvodové období je velmi složité a problémy, které v něm vznikají, mohou vést u dětí k následkům na celý život. Pokud se rodič, který má dítě svěřeno do své péče, rozhodne, že jeho prostřednictvím se bude mstít tomu druhému, nic jej od toho neodradí. Zraněný rodič ve své zaslepenosti pomstou vůbec neuvažuje nad tím, že svému dítěti nesmazatelně ubližuje. Dítě ke svému zdárnému vývoji potřebuje oba rodiče, kteří jsou svým vzorem pro něj nenahraditelní.

I když se čeští odborníci ve svém názoru na syndrom zavrženého rodiče rozcházejí, myslím si, že tento jev existuje a jaký mu dáme název, není až tak důležité. Ti, kteří by měli své dítě ochraňovat a pečovat o něj najednou stojí proti sobě a bojují v bitvě zvané rozvod jakýmikoliv prostředky. Na následky nehledí, i když některé mohou být pro dítě celoživotní a některé mohou skončit tragicky.

Resumé

Bakalářská práce pojednává o syndromu zavrženého rodiče a dítěti jako nástroji pomsty, konkrétně se zabývá rodinou jako základní jednotkou každé společnosti. Dále rozvodem a jeho vlivem na dítě. V řešení porozvodové situace dochází k různým problémům, které začínají svěřením dítěte do péče jednomu z rodičů. V naší republice zatím není příliš využíván institut střídavé péče. Proto bývá dítě svěřeno jednomu z rodičů, nejčastěji matce.

Z různých důvodů pak vznikají „boje“ o přízeň dítěte a dítě se může stát nástrojem pomsty, který může vést až k syndromu zavrženého rodiče. Za odcizením dítěte rodiči ne vždy musí stát matka, jsou známy i případy, kdy je tím popouzejícím rodičem otec. Dá se říci, že důsledek tohoto jednání je v obou případech stejný. Ten, kdo bývá obětí tohoto jednání je dítě. Které ztrácí jednoho ze svých rodičů, ale nejen jeho i jeho rodinu, prarodiče. Pro ty je tato situace obzvláště velmi stresující. S ohledem na jejich věk nemusí k nápravě vůbec dojít. Dítě tak přichází o jejich lásku a péči.

Projevem syndromu zavrženého rodiče je zavržení druhého rodiče, aniž by tento k tomu dal nějaký podnět. Manipulující rodič dělá vše ve jménu pomsty a následky pro dítě mohou být nedozírné. Mnohdy si tento model odnáší do života a je pro něj velmi těžké najít si a udržet partnera.

Anotace

Ve své bakalářské práci jsem chtěla poukázat na důsledky rozvodu a jeho vlivu na děti. Při řešení porozvodové situace může vzniknout mezi rodiči „válka“ při které nejsou schopni se domluvit na péči o své dítě. Ten rodič, kterému je dítě svěřeno do péče, používá dítěte jako nástroje pomsty vůči tomu druhému. Následkem tohoto chování může být syndrom zavrženého rodiče a škody napáchané na psychice dítěte mohou být celoživotní.

Toto téma jsem si vybrala proto, že rozvod a s tím spojené problémy se vyskytují stále častěji, což mohu potvrdit i ze své praxe sociální pracovnice.

Klíčová slova: rodina, rozvod, otec, matka, děti, syndrom zavrženého rodiče, následky, pomsta, oběť

Annotation

In my bachelor thesis I wanted to point out to the consequences of one`s divorce and its influence on children. When solving the situation after their divorce, parents can get into the state of „war“, during which they are not able to collude about the care of their child. That of the parents who is confided to the care of the child uses the child as the means of revenge. The syndrome of a castaway parent may be the result of this behaviour. Damage to the psyche of the child can become life-long.

I have chosen this topic because divorce and problems connected with it appear more and more often, which I confirm on the grounds of my experience as a social worker.

Key words: family, divorce, father, mother, children, syndrome of a castaway parent, consequences, revenge, victim

Seznam použitých pramenů a literatury

1. Zákon č. 94/1963, o rodině, § 24, ve znění pozdějších předpisů
2. Zákon č. 104/1991 Sb. Úmluva o právech dítěte
3. Bakalář Eduard, Novák Daniel, Žáčková Dana, Warshak A. Richard, *Slyšení nezletilého dítěte před opatrovnickým soudem*, 1. vydání, Praha: Triton, 2008, ISBN 978-80-7387-119-2
4. Černá Marie, *Rozvod, otcové a děti*, 1. vydání, Praha: Eurolex Bohemia, 2001, ISBN 80-86432-10-6
5. Gardner A. Richard, *Syndrom zavrženého rodiče*, 1. vydání, Praha: MPSV, 1996, ISBN 80-85529-22-X
6. Matějček Zdeněk, *Co děti potřebují*, 4. Vydání, Praha: Portál, 2007, ISBN 978-80-7367-504-2
7. Matoušek Oldřich, Koláčková Jana, Kodymová Pavla, *Sociální práce v praxi*, 1. vydání, Praha: Portál, 2005, ISBN 80-7367-002-X
8. Poupětová Šárka, *Netrapte se po rozvodu*, 1. vydání, Praha: Grada Publishing, 2009, ISBN 978-80-247-2046-3
9. Warshak A. Richard, *Revoluce v porozvodové péči o děti*, 1. vydání, Praha: Portál, 1996, ISBN 80-7178-089-8
10. Warshak A. Richard, *Rozvodové jedy*, 1. vydání, Praha: Triton, 2003, ISBN 80-7254-439-X
11. *Malá československá encyklopedie*, V. svazek Pom-S, 1. vydání, Praha: Academia, 1987
12. Novák Tomáš: článek Mají něco společného „Stockholmský syndrom“ a trauma zavrženého rodiče“, *Právo a rodina* 1/2010, Linde Praha
13. Také otcové jsou dobrými matkami, rozhovor PhDr. Z. Matějčka pro časopis *Eltern*, 1993, in *Průvodce rozvodem pro všechny zúčastněné*, Nakladatelství lidové noviny, Praha, 1996, s. 67
14. Vargová Branislava, článek „Syndrom zavrženého rodiče“ jako problematický termín, *právo a rodina* 3/2006, Linde, Praha
15. Žáčková Michaela. Článek Syndrom zavrženého rodiče – nejistá teorie, *Právo a rodina* 6/2008, Linde Praha
16. Internet – children of Europe – péče o děti po rozvodu, práv dětí, střídavá péče, www.childrenofeurope.cz, staženo 21. 1. 2010

17. Volně podle www.timesonline.co.uk/tol/news/world/europe/article1368918.ece?print=yes&randnum
18. Volně podle <http://zpravy.idnes.cz> ze dne 13. ledna 2009